

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ & ΔΙΚΑΙΟ

ΦΥΣΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ - ΕΝΕΡΓΕΙΑ - ΧΩΡΟΤΑΞΙΑ - ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑ - ΔΟΜΗΣΗ - ΔΗΜΟΣΙΑ ΕΡΓΑ - ΜΝΗΜΕΙΑ

ΑΝΑΤΥΠΟ

Α. Τσουκαλά

Δικηγόρος, ΜΔΕ Δημοσίου Δικαίου, ΕΚΠΑ & ΜΔΕ Δικαίου
Περιβάλλοντος, ΕΚΠΑ

I Αποφάσεις Δικαστηρίου Ευρωπαϊκής
Ένωσης σχετικά με το περιβάλλον

Online πρόσβαση σε ΠερΔικ στην Πλατφόρμα Νομικού Περιεχομένου | www.qualex.gr

ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

Επιμέλεια: **Αρήτη Τσουκαλά**, Δικηγόρος, ΜΔΕ Δημοσίου Δικαίου, ΕΚΠΑ & ΜΔΕ Δικαίου Περιβάλλοντος, ΕΚΠΑ

Αποφάσεις Δικαστηρίου Ευρωπαϊκής Ένωσης σχετικά με το περιβάλλον

Ρυθμιστικές Αρχές Ενέργειας

Απόφ. ΔΕΕ της 30.03.2023, υπόθ. C-5/22

Green Network (Injonction de remboursement de frais)

(προδικαστική παραπομπή)

Η Οδηγία 2009/72/ΕΚ σχετικά με την εσωτερική αγορά ηλεκτρικής ενέργειας, όπως ίσχυε κατά τον κρίσιμο χρόνο της κύριας υπόθεσης ενώπιον του ιταλικού δικαστηρίου που υπέβαλε το προδικαστικό ερώτημα, προέβλεπε στο άρθρο 37 σχετικά με τα καθήκοντα των εθνικών ρυθμιστικών αρχών ενέργειας. Η κύρια υπόθεση προέκυψε από την αμφισβήτηση από μέρους ιταλικής εταιρείας διανομής ηλεκτρικής ενέργειας και φυσικού αερίου, της εξουσίας της ρυθμιστικής αρχής της Ιταλίας να διατάσσει την επιστροφή στους τελικούς πελάτες ποσών που κατέβαλαν ως «έξοδα διοικητικής διαχείρισης», λόγω του ότι η ρυθμιστική αρχή είχε κρίνει τις χρεώσεις αυτές αδιαφανείς και παράνομες και δεν σχετιζόνταν με την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών. Το Δικαστήριο διαπιστώνει ότι η παροχή αυτής της εξουσίας στις εθνικές ρυθμιστικές αρχές από τα κράτη μέλη είναι συμβατή με την εν λόγω Οδηγία, ενόψει της αρμοδιότητας των αρχών αυτών αφενός για διασφάλιση της τήρησης των υποχρεώσεων διαφάνειας που υπέχουν οι επιχειρήσεις ηλεκτρικής ενέργειας και αφετέρου για προστασία των καταναλωτών.

Κρίσιμες σκέψεις της απόφασης

1. Η αίτηση προδικαστικής απόφασης αφορά την ερμηνεία του άρθρου 37, παράγραφοι 1 και 4, καθώς και του παραρτήματος I της οδηγίας 2009/72/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 13ης Ιουλίου 2009, σχετικά με τους κοινούς κανόνες για την εσωτερική αγορά ηλεκτρικής ενέργειας και για την κατάργηση της οδηγίας 2003/54/ΕΚ (ΕΕ 2009, L 211, σ. 55).
2. Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ της *Green Network SpA* και της *Autorità di*

Regolazione per Energia Reti e Ambiente (ρυθμιστική αρχή για την ενέργεια, τα δίκτυα και το περιβάλλον, Ιταλία) (*ARERA*) σχετικά με την απόφαση της τελευταίας να επιβάλει διοικητικό πρόστιμο ύψους 655 000 ευρώ στην *Green Network* και να την υποχρεώσει να επιστρέψει στους τελικούς πελάτες της ποσόν ύψους 13 987 495,22 ευρώ, το οποίο αντιστοιχεί σε ορισμένα έξοδα διοικητικής διαχείρισης που τους είχε χρεώσει.

(...)

Η διαφορά της κύριας δίκης και τα προδικαστικά ερωτήματα

12. Κατόπιν της παραλαβής εκθέσεως του *Sportello per il consumatore Energia e Ambiente* (γραφείου πληροφόρησης των καταναλωτών για την ενέργεια και το περιβάλλον, Ιταλία), από την οποία προέκυπτε ότι η *Green Network*, εταιρία διανομής ηλεκτρικής ενέργειας και φυσικού αερίου, είχε περιλάβει στους λογαριασμούς των πελατών της μια εισφορά την οποία οι τελευταίοι αμφισβητούσαν λόγω του ότι δεν ήταν σαφής, η *ARERA* κίνησε διαδικασία κατά της εν λόγω εταιρίας.
13. Μετά την έκθεση αυτή, η *ARERA* διενήργησε περαιτέρω ελέγχους, στο πλαίσιο των οποίων διαπίστωσε ότι η επίμαχη εισφορά προβλεπόταν από ρήτρα των γενικών όρων που εφαρμόζονταν στις συμβάσεις προμήθειας ενέργειας που προσέφερε η *Green Network*, τόσο για την ηλεκτρική ενέργεια όσο και για το φυσικό αέριο. Κατά τη συγκεκριμένη ρήτρα, τα έξοδα διοικητικής διαχείρισης δεν περιλαμβάνονταν στις τιμές που προβλέπονταν για την παροχή ενέργειας και, επομένως, ο προμηθευτής μπορούσε να χρεώσει στον πελάτη σχετική εισφορά μη υπερβαίνουσα τα 5 ευρώ ή, για ορισμένους πελάτες, τα 10 ευρώ μηνιαίως.
14. Έχοντας διαπιστώσει ότι ο εκ μέρους της *Green Network* καθορισμός της επίμαχης εισφοράς στους εν λόγω γενικούς όρους ήταν παράνομος, καθόσον αυτή δεν αναγραφόταν στο δελτίο συγκρισιμότητας, το οποίο καθιστά δυνατή τη σύγκριση των διαφόρων εμπορικών προσφορών στην αγορά, καθώς και στο σύστημα αναζητήσεως των προσφορών, η *ARERA* επέβαλε, με απόφαση της 20ής Ιουνίου 2019, διοικητικό πρόστιμο ύψους 655 000 ευρώ στην *Green Network* διότι είχε κοινοποιήσει στους τελικούς πελάτες της συμβατικές πληροφορίες που δεν τηρούσαν τις κανονιστικές

διατάξεις της ARERA. Με την ίδια απόφαση, η ARERA διέταξε την Green Network να επιστρέψει στους εν λόγω πελάτες ποσόν ύψους 13 987 495,22 ευρώ, το οποίο είχε εισπράξει από αυτούς ως έξοδα διοικητικής διαχείρισης.

15. Η Green Network άσκησε προσφυγή κατά της ανωτέρω αποφάσεως (...).

(...)

17. Το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι η διαφορά που εκκρεμεί ενώπιόν του αφορά το ζήτημα κατά πόσον η εξουσία της ARERA να διατάξει την επιστροφή ποσών που χρεώθηκαν στους πελάτες δύναται να συναχθεί από την οδηγία 2009/72. Οι κρίσιμες διατάξεις της εν λόγω οδηγίας, τις οποίες επικαλείται η Green Network και των οποίων η ορθή ερμηνεία δεν είναι προφανής, δεν φαίνεται να έχουν ερμηνευθεί από το Δικαστήριο έως σήμερα.

(...)

Επί των προδικαστικών ερωτημάτων

19. Με τα ερωτήματά του, (...) το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν το άρθρο 37, παράγραφος 1, στοιχεία θ' και ιδ', και παράγραφος 4, στοιχείο δ', της οδηγίας 2009/72, καθώς και το παράρτημα I αυτής έχουν την έννοια ότι αντιτίθενται στο να παρέχει ένα κράτος μέλος στην εθνική ρυθμιστική αρχή την εξουσία να διατάσσει τις επιχειρήσεις ηλεκτρικής ενέργειας να επιστρέψουν στους τελικούς πελάτες τους το ποσό που αντιστοιχεί στην αντιπαροχή την οποία αυτοί κατέβαλαν ως «έξοδα διοικητικής διαχείρισης» κατ' εφαρμογήν συμβατικής ρήτηρας η οποία κρίθηκε παράνομη από την εν λόγω αρχή, και αν τούτο ισχύει και στις περιπτώσεις κατά τις οποίες η εν λόγω διαταγή επιστροφής ποσών δεν βασίζεται σε λόγους ποιότητας της σχετικής υπηρεσίας που παρέχουν οι οικείες επιχειρήσεις, αλλά σε παράβαση των υποχρεώσεων περί τιμολογιακής διαφάνειας.

20. Συναφώς, όπως έχει επισημάνει το Δικαστήριο, από το άρθρο 1 της οδηγίας 2009/72, καθώς και από τις αιτιολογικές της σκέψεις 37, 42, 51 και 54, προκύπτει ότι σκοπός της είναι να παράσχει στις ρυθμιστικές αρχές ενέργειας την εξουσία να διασφαλίζουν την πλήρη αποτελεσματικότητα των μέτρων προστασίας των καταναλωτών, να παρέχουν σε όλους τους τομείς της βιομηχανίας και του εμπορίου καθώς και σε όλους τους πολίτες της Ένωσης υψηλά επίπεδα προστασίας των καταναλωτών και μηχανισμούς επίλυσης διαφορών, να θέτει τα συμφέροντα των καταναλωτών στο επίκεντρο της εν λόγω οδηγίας, ώστε η εθνική ρυθμιστική αρχή, όταν το κράτος μέλος της απονέμει την αρμοδιότητα αυτή, να μεριμνά για την τήρηση των δικαιωμάτων των καταναλωτών ηλεκτρικής ενέργειας και για την εφαρμογή αποτελεσματικών και προσιτών σε όλους τους καταναλωτές μέσων επίλυσης διαφορών (...).

21. Κατά το άρθρο 3, παράγραφος 7, της οδηγίας 2009/72, τα κράτη μέλη λαμβάνουν τα κατάλληλα μέτρα για την προστασία των τελικών πελατών και εξασφαλίζουν, μεταξύ άλλων, υψηλό επίπεδο προστασίας των καταναλωτών, ιδίως όσον αφορά τη διαφάνεια των όρων και προϋποθέσεων των συμβάσεων, τη γενική ενημέρωση και τους μηχανισμούς επίλυσης διαφορών. Κατά τη διάταξη αυτή, όσον αφορά τουλάχιστον τους οικιακούς πελάτες, τα εν λόγω μέτρα πρέπει να περιλαμβάνουν τα μέτρα που απαριθμούνται στο παράρτημα I της οικείας οδηγίας, μεταξύ των οποίων και τα μέτρα που αποσκοπούν στην εξασφάλιση διαφανών πληροφοριών στους πελάτες σχετικά με τις ισχύουσες τιμές και τιμολόγια, καθώς και σχετικά με τους ισχύοντες γενικούς όρους και προϋποθέσεις.

22. Επιπλέον, το Δικαστήριο έχει ήδη διαπιστώσει ότι, για την επίτευξη των προαναφερθέντων σκοπών, η οδηγία 2009/72 απαιτεί από τα κράτη μέλη να απονέμουν στην εθνική ρυθμιστική αρχή ευρείες εξουσίες στον τομέα της ρυθμίσεως και της εποπτείας της αγοράς ηλεκτρικής ενέργειας (...). Όπως προκύπτει από το άρθρο 36, στοιχείο ζ', της εν λόγω οδηγίας, μεταξύ των γενικών σκοπών των οποίων την επίτευξη τα κράτη μέλη αναθέτουν στην εθνική ρυθμιστική τους αρχή στο πλαίσιο της ασκήσεως των καθηκόντων και των αρμοδιοτήτων τους περιλαμβάνεται η διασφάλιση της προστασίας των καταναλωτών (...).

23. Ειδικότερα, το άρθρο 37, παράγραφος 1, στοιχεία θ' και ιδ', της οδηγίας 2009/72 προβλέπει ότι στην εθνική αρχή ανατίθενται τα καθήκοντα που συνίστανται στη διασφάλιση της τηρήσεως των υποχρεώσεων διαφάνειας από τις επιχειρήσεις ηλεκτρικής ενέργειας και στη διασφάλιση, σε συνεργασία με άλλες αρμόδιες αρχές, της αποτελεσματικότητας και της εφαρμογής των μέτρων προστασίας των καταναλωτών, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που απαριθμούνται στο παράρτημα I της ανωτέρω οδηγίας. Συναφώς, το άρθρο 37, παράγραφος 4, της εν λόγω οδηγίας προβλέπει ότι τα κράτη μέλη εξασφαλίζουν ότι ανατίθενται στις ρυθμιστικές αρχές οι αρμοδιότητες που τους παρέχουν τη δυνατότητα να εκτελούν ταχέως και αποτελεσματικά τα καθήκοντα που αναφέρονται στο άρθρο 37, παράγραφοι 1, 3 και 6, της οδηγίας, και ότι, για τον σκοπό αυτόν, διαθέτουν τις αρμοδιότητες που απαριθμούνται στην οικεία διάταξη. Μολονότι, όμως, μεταξύ των εν λόγω αρμοδιοτήτων περιλαμβάνεται η προβλεπόμενη στο άρθρο 37, παράγραφος 4, στοιχείο δ', της οδηγίας 2009/72 αρμοδιότητα επιβολής αποτελεσματικών, αναλογικών και αποτρεπτικών κυρώσεων στις επιχειρήσεις ηλεκτρικής ενέργειας οι οποίες δεν τηρούν τις υποχρεώσεις που υπέχουν από την εν λόγω οδηγία ή τις εφαρμοστέες νομικά δεσμευτικές αποφάσεις της εθνικής ρυθμιστικής αρχής, η διάταξη αυτή δεν μνημονεύει την αρμοδιότητα επιβολής στις ως άνω επιχειρήσεις της υποχρεώσεως

- να επιστρέφουν κάθε ποσό που έλαβαν ως αντιπαροχή δυνάμει συμβατικής ρήτρας η οποία κρίθηκε παράνομη.
24. Εντούτοις, η χρήση, στο άρθρο 37, παράγραφος 4, της οδηγίας 2009/72, της φράσεως «οι ρυθμιστικές αρχές διαθέτουν τουλάχιστον τις ακόλουθες αρμοδιότητες» υποδηλώνει ότι είναι δυνατό να τους ανατίθενται και άλλες αρμοδιότητες πέραν εκείνων που μνημονεύονται ρητώς στο εν λόγω άρθρο, ώστε να τους παρέχεται η δυνατότητα να εκπληρώνουν τα καθήκοντα που μνημονεύονται στο άρθρο 37, παράγραφοι 1, 3 και 6, της οδηγίας (...).
25. Δεδομένου ότι η διασφάλιση της τήρησης των υποχρεώσεων διαφάνειας που υπέχουν οι επιχειρήσεις ηλεκτρικής ενέργειας καθώς και η προστασία των καταναλωτών εμπίπτουν στα καθήκοντα που απαριθμούνται στο άρθρο 37, παράγραφοι 1, 3 και 6, της εν λόγω οδηγίας, διαπιστώνεται ότι ένα κράτος μέλος μπορεί να παρέχει στην αρχή αυτή την εξουσία να επιβάλλει στις προαναφερθείσες επιχειρήσεις την υποχρέωση επιστροφής των ποσών που έχουν εισπράξει κατά παράβαση των απαιτήσεων προστασίας των καταναλωτών, ιδίως δε κατά παράβαση των απαιτήσεων που αφορούν την υποχρέωση διαφάνειας και την ακρίβεια της τιμολογήσεως.
26. Η ερμηνεία αυτή δεν αναιρείται από το γεγονός ότι το άρθρο 36 της οδηγίας 2009/72 προβλέπει, κατ' ουσίαν, ότι η εθνική ρυθμιστική αρχή λαμβάνει τα απαιτούμενα μέτρα «διαβουλευόμε[η] στενά με άλλες ενδιαφερόμενες εθνικές αρχές, συμπεριλαμβανομένων των αρχών ανταγωνισμού, κατά περίπτωση, και με την επιφύλαξη των αρμοδιοτήτων τους», ή ότι το άρθρο 37 της ανωτέρω οδηγίας περιλαμβάνει, στην παράγραφο 1, στοιχείο ιδ', τη φράση «σε συνεργασία με άλλες εμπλεκόμενες αρχές». Πράγματι, από τις προαναφερθείσες διατάξεις δεν προκύπτει ότι, σε περιπτώσεις όπως η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης, μόνον μία από τις άλλες αυτές εθνικές αρχές δύναται να διατάξει την επιστροφή των ποσών που εισέπραξαν αχρεωστήτως οι επιχειρήσεις ηλεκτρικής ενέργειας από τους τελικούς πελάτες. Αντιθέτως, η χρήση του όρου «κατά περίπτωση» συνεπάγεται ότι μια τέτοια διαβούλευση είναι αναγκαία μόνον όταν το μέτρο που πρόκειται να ληφθεί ενδέχεται να έχει συνέπειες για άλλες αρμόδιες αρχές.
27. Παράλληλα, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται, κατ' ουσίαν, αν το άρθρο 37, παράγραφος 1, στοιχεία θ' και ιδ' και παράγραφος 4, στοιχείο δ', της οδηγίας 2009/72, καθώς και το παράρτημά Ι αυτής έχουν την έννοια ότι επιτρέπουν στην εθνική ρυθμιστική αρχή, βάσει εθνικής διατάξεως που προβλέπει την αυτόματη επιστροφή στους πελάτες των ποσών που εισέπραξε επιχείρηση ηλεκτρικής ενέργειας όταν δεν επιτυγχάνονται τα ποιοτικά επίπεδα των προβλεπόμενων υπηρεσιών, να διατάξει την εν λόγω επιχείρηση ηλεκτρικής ενέργειας να επιστρέψει στους τελικούς πελάτες της τα ποσά που τους χρεώθηκαν, όταν η εν λόγω διαταγή επιστροφής χρημάτων δεν βασίζεται σε λόγους ποιότητας της οικείας υπηρεσίας, αλλά στον παράνομο χαρακτήρα συμβατικής ρήτρας η οποία προβλέπει την καταβολή «εξόδων διοικητικής διαχειρίσεως».
28. Συναφώς, όπως προκύπτει, κατ' ουσίαν, από τη σκέψη 25 της παρούσας αποφάσεως, μολονότι η οδηγία 2009/72 δεν απαιτεί από τα κράτη μέλη να προβλέπουν ότι η εθνική ρυθμιστική αρχή έχει την εξουσία να διατάσσει την επιστροφή, από επιχείρηση ηλεκτρικής ενέργειας, των αχρεωστήτως εισπραχθέντων ποσών από τους πελάτες της, η οδηγία αυτή δεν απαγορεύει στα κράτη μέλη να παρέχουν τέτοια εξουσία στην εν λόγω αρχή. Στο μέτρο που η προστασία των καταναλωτών και η τήρηση των υποχρεώσεων διαφάνειας εμπίπτουν στα καθήκοντα που πρέπει να ανατίθενται στις ρυθμιστικές αρχές δυνάμει του άρθρου 37, παράγραφος 1, στοιχεία θ' και ιδ', της ανωτέρω οδηγίας, δεν είναι κρίσιμος ο ακριβής λόγος για τον οποίον μια επιχείρηση ηλεκτρικής ενέργειας διατάσσεται να επιστρέψει τα σχετικά ποσά στους πελάτες της προς εκπλήρωση κάποιου από τα εν λόγω καθήκοντα.
29. Πάντως, στο εθνικό δικαστήριο εναπόκειται να εκτιμήσει αν το εθνικό δίκαιο πράγματι παρέχει στην εθνική ρυθμιστική αρχή την εξουσία να διατάσσει την επιστροφή των αχρεωστήτως εισπραχθέντων ποσών σε περιπτώσεις όπως η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης ή, ακόμη, αν η αρχή αυτή εφάρμοσε ορθώς το εθνικό δίκαιο.
30. Κατόπιν όλων των ανωτέρω, στα υποβληθέντα ερωτήματα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 37, παράγραφος 1, στοιχεία θ' και ιδ', και παράγραφος 4, στοιχείο δ', της οδηγίας 2009/72, καθώς και το παράρτημα Ι αυτής έχουν την έννοια ότι δεν αντιτίθενται στο να παρέχει ένα κράτος μέλος στην εθνική ρυθμιστική αρχή την εξουσία να διατάσσει τις επιχειρήσεις ηλεκτρικής ενέργειας να επιστρέψουν στους τελικούς πελάτες τους το ποσό που αντιστοιχεί στην αντιπαροχή την οποία αυτοί κατέβαλαν ως «έξοδα διοικητικής διαχειρίσεως» κατ' εφαρμογήν συμβατικής ρήτρας η οποία κρίθηκε παράνομη από την εν λόγω αρχή, τούτο δε ισχύει και στις περιπτώσεις κατά τις οποίες η εν λόγω διαταγή επιστροφής ποσών δεν βασίζεται σε λόγους ποιότητας της σχετικής υπηρεσίας που παρέχουν οι οικείες επιχειρήσεις, αλλά σε παράβαση των υποχρεώσεων περί τιμολογιακής διαφάνειας.
- (...)

Παρατηρήσεις

Στην εν λόγω υπόθεση το ΔΕΕ προσφέρει μια καίρια ερμηνεία του άρθρου 37 παρ. 1 και 4 της Οδηγίας 2009/72/ΕΚ. Η κύρια υπόθεση ενώπιον του εθνι-

κού δικαστηρίου αφορούσε στην εξουσία της ιταλικής ρυθμιστικής αρχής ενέργειας, ARERA, να διατάσσει τις εταιρείες ηλεκτρικής ενέργειας να επιστρέφουν στους πελάτες τους τις χρεώσεις που χαρακτηρίζονται ως «διοικητικά έξοδα διαχείρισης». Η ARERA έκρινε ότι οι χρεώσεις αυτές ήταν αδιαφανείς και παράνομες σύμφωνα με την Οδηγία. Το κεντρικό ζήτημα, για το οποίο το ιταλικό δικαστήριο προέβη σε προδικαστική παραπομπή, ήταν αν η ARERA είχε εξουσία να διατάσσει την επιστροφή ποσών που αντιστοιχούν σε αντιπαροχή που κατέβαλαν οι πελάτες ως έξοδα διοικητικής διαχείρισης και κατά πόσον η εξουσία αυτή επεκτεινόταν σε περιπτώσεις όπου τα χρεωθέντα ποσά δεν σχετιζόνταν με την ποιότητα των υπηρεσιών. Σύμφωνα με την κρίση του Δικαστηρίου στην παρούσα υπόθεση, η Οδηγία 2009/72/EK σχετικά με την εσωτερική αγορά ηλεκτρικής ενέργειας, όπως ίσχυε κατά τον κρίσιμο χρόνο, αποσκοπεί στο να εξουσιοδοτήσει τις εθνικές ρυθμιστικές αρχές ενέργειας να διασφαλίζουν αποτελεσματικά την προστασία των καταναλωτών και τη διαφάνεια στην αγορά ηλεκτρικής ενέργειας. Κατά τούτο, τα κράτη μέλη μπορούν να χορηγήσουν στις ρυθμιστικές αρχές την εξουσία να διατάξουν την επιστροφή ποσών που αντιστοιχούν σε αντιπαροχή την οποία οι πελάτες κατέβαλαν ως «έξοδα διοικητικής διαχείρισης» κατ' εφαρμογή συμβατικής ρήτρας που κρίθηκε παράνομη από τη ρυθμιστική αρχή, ενώ μάλιστα αυτό ισχύει και στην περίπτωση που η διαταγή επιστροφής ποσών δεν βασίζεται σε λόγους ποιότητας της σχετικής υπηρεσίας που παρέχουν οι επιχειρήσεις, αλλά σε παράβαση των υποχρεώσεών τους περί τιμολογιακής διαφάνειας. Παρά το γεγονός ότι η Οδηγία δεν αναφέρει ρητά αυτή την εξουσία, η απόφαση του δικαστηρίου επιβεβαιώνει τον ευρύτερο ρόλο των ρυθμιστικών αρχών στην προάσπιση της προστασίας των καταναλωτών και της διαφάνειας των τιμολογίων, διασφαλίζοντας το χρήσιμο αποτέλεσμα της.

Ενέργεια και κρατικές ενισχύσεις

**Απόφ. ΔΕΕ της 12.01.2023,
συνεκδ. υποθ. C-702/20 και C-17/21
DOBELES HES**

(προδικαστική παραπομπή)

Το Δικαστήριο εξέτασε πληθώρα νομικών ζητημάτων στο πεδίο των κρατικών ενισχύσεων στον τομέα της παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας από ανανεώ-

σιμες πηγές, με αφορμή προδικαστικά ερωτήματα που του τέθηκαν από το λετονικό ανώτατο δικαστήριο. Η κύρια δίκη αφορούσε στην άρνηση της εθνικής ρυθμιστικής αρχής προς δύο εταιρείες που εκμεταλλεύονται υδροηλεκτρικούς σταθμούς για παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας από ΑΠΕ, να τους καταβάλει αποζημίωση για τις ζημιές που είχαν υποστεί λόγω του μη καθορισμού της μέσης τιμής πώλησης ηλεκτρικής ενέργειας, με βάση την οποία θα καθοριζόταν η τιμή στην οποία οι εταιρείες θα είχαν δικαίωμα να πωλούν το πλεόνασμα της παραγόμενης από αυτές ηλεκτρικής ενέργειας στην αναγνωρισμένη επιχείρηση διανομής ηλεκτρικής ενέργειας. Το Δικαστήριο αποφάνθηκε, μεταξύ άλλων, περί του αν αποτελεί παρέμβαση «με κρατικούς πόρους» κατά την έννοια του άρθρου 107 παρ. 1 ΣΛΕΕ, εθνική ρύθμιση που υποχρεώνει την αναγνωρισμένη επιχείρηση διανομής ηλεκτρικής ενέργειας να αγοράζει την ηλεκτρική ενέργεια που παράγεται από ανανεώσιμες πηγές σε τιμή υψηλότερη από την αγοραία και η οποία προβλέπει τη χρηματοδότηση του προκύπτοντος επιπλέον κόστους από υποχρεωτική επιβάρυνση των τελικών καταναλωτών, περί του αν η προηγούμενη πλήρης απελευθέρωση της σχετικής αγοράς αποτελεί προϋπόθεση για το χαρακτηρισμό ενός πλεονεκτήματος ως «κρατικής ενίσχυσης», καθώς και για το αν, στην περίπτωση που εθνική ρύθμιση έχει θεσπίσει «κρατική ενίσχυση», η καταβολή ποσού το οποίο διεκδικήθηκε δικαστικώς κατ' εφαρμογήν της εν λόγω ρύθμισης αποτελεί επίσης κρατική ενίσχυση. Επιπλέον, μεταξύ άλλων, το ΔΕΕ ερμήνευσε και διατάξεις των Κανονισμών 1407/2013 σχετικά με την εφαρμογή των άρθρων 107 και 108 ΣΛΕΕ στις ενισχύσεις ήσσονος σημασίας και 2015/1589 περί λεπτομερών κανόνων για την εφαρμογή του άρθρου 108 ΣΛΕΕ και ειδικότερα για το πότε μια ενίσχυση χαρακτηρίζεται ως «νέα».

Κρίσιμες σκέψεις της απόφασης

1. Οι αιτήσεις προδικαστικής αποφάσεως αφορούν την ερμηνεία του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, του άρθρου 108, παράγραφος 3, ΣΛΕΕ, του κανονισμού (ΕΕ) 1407/2013 της Επιτροπής, της 18ης Δεκεμβρίου 2013, σχετικά με την εφαρμογή των άρθρων 107 και 108 [ΣΛΕΕ] στις ενισχύσεις ήσσονος σημασίας (ΕΕ 2013, L 352, σ. 1), και του κανονισμού (ΕΕ) 2015/1589 του Συμβουλίου, της 13ης Ιουλίου 2015, περί λεπτομερών κανόνων για την εφαρμογή του άρθρου 108 [ΣΛΕΕ] (ΕΕ 2015, L 248, σ. 9).
2. Οι αιτήσεις αυτές υποβλήθηκαν στο πλαίσιο ενδίκων διαφορών μεταξύ, αντιστοίχως, της «DOBELES HES» SIA και της «GM» SIA (στο εξής, από κοινού: ενάγουσες των κύριων δικών), και της Sabiedrisko rakalpojumu regulēšanas komisija (ρυθμιστικής επιτροπής δημόσιων

υπηρεσιών, Λεττονία) (στο εξής: ρυθμιστική αρχή), σχετικά με τον καθορισμό υπερβολικά χαμηλής τιμής για την αγορά ηλεκτρικής ενέργειας, εκ μέρους της αναγνωρισμένης επιχείρησης διανομής, για το χρονικό διάστημα από την 1η Μαρτίου 2006 έως τις 30 Νοεμβρίου 2007 όσον αφορά την DOBELES HES και για το χρονικό διάστημα από την 1η Μαρτίου 2006 έως τις 30 Σεπτεμβρίου 2008 όσον αφορά την GM.

(...)

Οι διαφορές των κύριων δικών και τα προδικαστικά ερωτήματα

20. Οι ενάγουσες των κύριων δικών εκμεταλλεύονται υδροηλεκτρικούς σταθμούς και, ως εκ τούτου, παράγουν ηλεκτρική ενέργεια από ανανεώσιμες πηγές.
21. Έως τις 7 Ιουνίου 2005, το άρθρο 40, παράγραφος 1, του νόμου για την ενέργεια όριζε ότι οι παραγωγοί ηλεκτρικής ενέργειας είχαν, υπό ορισμένους όρους, το δικαίωμα να πωλούν το πλεόνασμα της παραγόμενης από αυτούς ηλεκτρικής ενέργειας στην αναγνωρισμένη επιχείρηση διανομής ηλεκτρικής ενέργειας σε τιμή διπλάσια από τη μέση τιμή πώλησης της ηλεκτρικής ενέργειας.
22. Η διάταξη αυτή είχε εφαρμογή για τις ενάγουσες των κύριων δικών.
23. Η μέση τιμή της ηλεκτρικής ενέργειας καθοριζόταν από τη ρυθμιστική αρχή, ανεξάρτητο οργανισμό δημοσίου δικαίου που συστάθηκε με τον νόμο για τις ρυθμιστικές αρχές των δημοσίων υπηρεσιών. Η ρυθμιστική αρχή έχει ιδία νομική προσωπικότητα, διαθέτει διοικητική αυτοτέλεια και διαχειρίζεται τον δικό της προϋπολογισμό, ο οποίος εγκρίνεται διά της νομοθετικής οδού.
24. Ο νόμος για την αγορά ηλεκτρικής ενέργειας, ως ίσχυε από τις 8 Ιουνίου 2005, μετέβαλε την εφαρμοστέα διαδικασία για την πώληση, εκ μέρους των παραγωγών ηλεκτρικής ενέργειας, του πλεονάσματος της παραγωγής τους σε αυξημένη τιμή. Εντούτοις, το άρθρο 30, παράγραφος 1, του εν λόγω νόμου προέβλεπε ότι οι προϊσχύοντες όροι, ιδίως όσον αφορά τις τιμές, θα εξακολουθούσαν να ισχύουν για τους παραγωγούς ηλεκτρικής ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές που είχαν ήδη αρχίσει τη δραστηριότητά τους κατά την ημερομηνία αυτή.
25. Η ρυθμιστική αρχή ερμήνευσε τη διάταξη αυτή υπό την έννοια ότι συνεπάγεται, όσον αφορά τους ανωτέρω παραγωγούς, πάγωμα της μέσης τιμής πώλησης της ηλεκτρικής ενέργειας όπως αυτή ίσχυε στις 7 Ιουνίου 2005 και, ως εκ τούτου, έπαυσε να την επικαιροποιεί. Συνεπώς, από τις 8 Ιουνίου 2005, οι ενάγουσες των κύριων δικών πωλούσαν το πλεόνασμα της παραγωγής τους με τιμή που αντιστοιχούσε στο διπλάσιο της τότε ισχύουσας μέσης τιμής πώλησης ηλεκτρικής ενέργειας, δεδομένου ότι η ρυθμιστική αρχή δεν επικαιροποίησε έκτοτε την τιμή αυτή.
26. Εντούτοις, με απόφαση της 20ής Ιανουαρίου 2010, το *Latvijas Republikas Satversmes tiesa* (Συνταγματικό Δικαστήριο, Λεττονία) έκρινε ότι ως «τιμή» στο άρθρο 30, παράγραφος 1, του νόμου για την αγορά ηλεκτρικής ενέργειας πρέπει να νοείται ένας μηχανισμός καθορισμού των τιμών και όχι μια σταθερή τιμή και ότι ήταν εσφαλμένη η ερμηνεία κατά την οποία η ρυθμιστική αρχή δεν ήταν πλέον αρμόδια για τον καθορισμό της μέσης τιμής της ηλεκτρικής ενέργειας μετά την έναρξη ισχύος του νόμου για την αγορά ηλεκτρικής ενέργειας.
27. Οι ενάγουσες των κύριων δικών ζήτησαν από τη ρυθμιστική αρχή να τους καταβάλει «αποζημίωση» για τις ζημιές που είχαν υποστεί λόγω του μη καθορισμού της επίμαχης τιμής μετά από τις 8 Ιουνίου 2005. Η προβαλλόμενη ζημία αντιστοιχεί στη διαφορά μεταξύ του τιμήματος που καταβλήθηκε στις ενάγουσες των κύριων δικών από τον δημόσιο πάροχο και του τιμήματος που αυτός θα έπρεπε να τους έχει καταβάλει εάν η μέση τιμή πώλησης της ηλεκτρικής ενέργειας είχε καθοριστεί ορθώς για το χρονικό διάστημα μεταξύ 1ης Μαρτίου 2006 και 30ής Νοεμβρίου 2007 στην περίπτωση της DOBELES HES, και για το χρονικό διάστημα μεταξύ 1ης Μαρτίου 2006 και 30ής Σεπτεμβρίου 2008, στην περίπτωση της GM.
28. Η ρυθμιστική αρχή αρνήθηκε να καταβάλει τα ζητηθέντα ποσά και, εν συνεχεία, οι ενάγουσες των κύριων δικών προσέφυγαν το 2011 ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων. Με τις από 31 Μαΐου 2019 και 10 Ιουλίου 2019 αποφάσεις του, το *Administratīvā apgabaltiesa* (δευτεροβάθμιο διοικητικό δικαστήριο, Λεττονία) δέχθηκε εν μέρει τις αγωγές της DOBELES HES και της GM και υποχρέωσε τη ρυθμιστική αρχή να τους καταβάλει το ποσό των 3 406,63 ευρώ και των 662,26 ευρώ, αντιστοίχως. Εντούτοις, εκτιμώντας ότι επρόκειτο για καταβολή κρατικών ενισχύσεων, το *Administratīvā apgabaltiesa* (δευτεροβάθμιο διοικητικό δικαστήριο) εξάρτησε την καταβολή των ποσών αυτών από τον όρο η Επιτροπή να λάβει ή να θεωρηθεί ότι έχει λάβει απόφαση με την οποία να εγκρίνει τις ενισχύσεις αυτές. Ειδικότερα, κατά τη διάρκεια των δικών, το δικαστήριο αυτό είχε ζητήσει όσον αφορά την εφαρμογή των άρθρων 107 και 108 ΣΛΕΕ τη γνώμη της Επιτροπής την οποία το θεσμικό όργανο εξέδωσε στις 12 Δεκεμβρίου 2018 αποφαινόμενο υπέρ της εφαρμογής τους.
29. Η ρυθμιστική αρχή άσκησε αναίρεση κατά των ανωτέρω αποφάσεων ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου. Υπό τις συνθήκες αυτές, το *Augstākā tiesa* (*Senāts*) (Ανώτατο Δικαστήριο, Λεττονία) αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία σε αμφότερες τις υποθέσεις των κύριων δικών και να υποβάλει στο Δικαστήριο (...) προδικαστικά ερωτήματα (...).

(...)

Επί των προδικαστικών ερωτημάτων

Επί του πρώτου προδικαστικού ερωτήματος

30. Με το πρώτο προδικαστικό ερώτημα το αιτούν δικαστήριο ζητεί κατ' ουσίαν να διευκρινιστεί αν αποτελεί παρέμβαση «με κρατικούς πόρους» κατά την έννοια του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ εθνική ρύθμιση η οποία υποχρεώνει την αναγνωρισμένη επιχείρηση διανομής ηλεκτρικής ενέργειας να αγοράζει την ηλεκτρική ενέργεια που παράγεται από ανανεώσιμες πηγές σε τιμή υψηλότερη από την αγοραία και η οποία προβλέπει τη χρηματοδότηση του προκύπτοντος επιπλέον κόστους από υποχρεωτική επιβάρυνση που βαρύνει τους τελικούς καταναλωτές.
31. Υπενθυμίζεται ότι ο χαρακτηρισμός μέτρου ως «κρατικής ενίσχυσης» κατά την έννοια του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ προϋποθέτει τη συνδρομή τεσσάρων προϋποθέσεων και συγκεκριμένα, πρώτον, να πρόκειται για παρέμβαση εκ μέρους του κράτους ή με κρατικούς πόρους, δεύτερον, η παρέμβαση αυτή να είναι ικανή να επηρεάσει το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών, τρίτον, να παρέχει επιλεκτικό πλεονέκτημα στον αποδέκτη και, τέταρτον, να νοθεύει ή να απειλεί να νοθεύσει τον ανταγωνισμό (...).
32. Το πρώτο προδικαστικό ερώτημα αφορά αποκλειστικά την πρώτη από τις ανωτέρω προϋποθέσεις. Ως προς το ζήτημα αυτό, επισημαίνεται ότι, κατά πάγια νομολογία, για να χαρακτηριστεί ένα μέτρο ως παρέμβαση εκ μέρους του κράτους ή ως ενίσχυση που χορηγείται «με κρατικούς πόρους» πρέπει, αφενός, να χορηγείται άμεσα ή έμμεσα με κρατικούς πόρους και, αφετέρου, να μπορεί να καταλογιστεί σε κράτος μέλος (...).
33. Όσον αφορά, πρώτον, την προϋπόθεση της δυνατότητας καταλογισμού σε κράτος μέλος, επιβάλλεται η διαπίστωση ότι ο επίμαχος στις κύριες δίκες μηχανισμός αποζημίωσης θεσπίστηκε με νόμο και, ως εκ τούτου, πρέπει να θεωρείται καταλογιστέος στο οικείο κράτος μέλος (...).
34. Όσον αφορά, δεύτερον, την προϋπόθεση κατά την οποία το πλεονέκτημα πρέπει να χορηγείται «με κρατικούς πόρους», για τη συνδρομή της οποίας διερωτάται συγκεκριμένα το αιτούν δικαστήριο, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι ποσά που προέρχονται από προσαύξηση τιμής που επιβλήθηκε από το κράτος στους αγοραστές ηλεκτρικής ενέργειας αποτελούν φορολογική επιβάρυνση που πλήττει την ηλεκτρική ενέργεια και προέρχονται από «κρατικούς πόρους» κατά την έννοια του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ (...).
35. Επομένως, αν τα κεφάλαια προέρχονται από υποχρεωτικές εισφορές τις οποίες επιβάλλει η νομοθεσία του οικείου κράτους μέλους και η διαχείριση και η κατανομή τους διέπονται από τη νομοθεσία αυτή, πρέπει να θεωρούνται ως «κρατικοί πόροι» κατά την έννοια του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ (...). Κατά συνέπεια, είναι αδιάφορο αν ο μηχανισμός χρηματοδότησης δεν εμπίπτει κατά το εθνικό δίκαιο στην κατηγορία των εν στενή εννοία φορολογικών επιβαρύνσεων (...).
36. Αντιθέτως, όπως επισήμανε ο γενικός εισαγγελέας στο σημείο 36 των προτάσεών του, το γεγονός ότι το οικονομικό βάρος της επιβάρυνσης φέρει στην πράξη μια συγκεκριμένη κατηγορία προσώπων δεν αρκεί για να καταδειχθεί ότι τα κεφάλαια που προέρχονται από την επιβάρυνση αποτελούν «κρατικούς πόρους» κατά την έννοια του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ. Πρέπει επίσης η επιβάρυνση να είναι υποχρεωτική δυνάμει του εθνικού δικαίου.
37. Ειδικότερα, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι δεν αρκεί οι διαχειριστές δικτύων να μετακυλίου στην τιμή της ηλεκτρικής ενέργειας που επιβαρύνει τους τελικούς πελάτες το επιπλέον κόστος που προκύπτει λόγω της υποχρέωσής τους να αγοράζουν την ηλεκτρική ενέργεια που παράγεται από ανανεώσιμες πηγές βάσει τιμολογίων καθοριζόμενων από τον νόμο, στην περίπτωση που η μετακύλιση αυτή προκύπτει μόνο από την πράξη και δεν απορρέει από νομική υποχρέωση (...).
38. Από τα ανωτέρω προκύπτει ότι τα κεφάλαια που προέρχονται από φόρους ή από άλλες υποχρεωτικές επιβαρύνσεις δυνάμει της εθνικής νομοθεσίας και των οποίων η διαχείριση και η κατανομή διέπονται από τη νομοθεσία αυτή αποτελούν «κρατικούς πόρους», κατά την έννοια του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ.
39. Εντούτοις, όπως υπογράμμισε ο γενικός εισαγγελέας στο σημείο 49 των προτάσεών του, το κριτήριο για το οποίο έγινε λόγος στην προηγούμενη σκέψη δεν είναι το μόνο βάσει του οποίου μπορεί να γίνει δεκτό ότι πρόκειται για «κρατικούς πόρους», κατά την έννοια της ως άνω διάταξης. Το γεγονός ότι τα ποσά παραμένουν διαικώς υπό δημόσιο έλεγχο και συνεπώς στη διάθεση των αρμόδιων εθνικών αρχών αρκεί για να χαρακτηρισθούν αυτά ως «κρατικοί πόροι» (...).
40. Εν προκειμένω, από τις αιτήσεις προδικαστικής αποφάσεως προκύπτει ότι το επιπλέον κόστος που αντιπροσωπεύει για την αναγνωρισμένη επιχείρηση διανομής η αγορά της ηλεκτρικής ενέργειας που παράγεται από ανανεώσιμες πηγές σε τιμή διπλάσια της μέσης τιμής πώλησης της ηλεκτρικής ενέργειας χρηματοδοτείται, δυνάμει της επίμαχης λεττονικής νομοθεσίας, από υποχρεωτική επιβάρυνση την οποία καταβάλλουν οι τελικοί χρήστες ανάλογα με την κατανάλωσή τους.
41. Εξάλλου, σύμφωνα με τα στοιχεία που τέθηκαν υπόψη του Δικαστηρίου, ιδίως εκ μέρους της Λεττονικής Κυβέρνησης κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, η είσπραξη, η διαχείριση και η κατανομή των κεφαλαίων που προέρχονται από την ως άνω επιβάρυνση γίνεται από εταιρία η οποία ανήκει εξ ολοκλήρου στο συγκεκρι-

μένο κράτος μέλος και τα εν λόγω κεφάλαια μπορούν να δαπανηθούν μόνο για τους σκοπούς που προβλέπει ο νόμος, ήτοι για την αποζημίωση για το επιπλέον κόστος για το οποίο έγινε λόγος στην προηγούμενη σκέψη. Συνεπώς, τα κεφάλαια αυτά παραμένουν διαρκώς υπό δημόσιο έλεγχο.

42. Κατά συνέπεια και υπό την επιφύλαξη του ελέγχου στον οποίο οφείλει να προβεί το αιτούν δικαστήριο, τα κεφάλαια μέσω των οποίων χορηγείται, κατ' εφαρμογήν της επίμαχης λεττονικής νομοθεσίας, τιμολογιακό πλεονέκτημα στους παραγωγούς ηλεκτρικής ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές αποτελούν «κρατικούς πόρους», κατά την έννοια του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, υπό το πρίσμα των δύο διαζευκτικών κριτηρίων της έννοιας αυτής τα οποία εκτίθενται στις σκέψεις 38 και 39 της παρούσας απόφασης.
43. Κατόπιν των ανωτέρω σκέψεων, στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι αποτελεί παρέμβαση «με κρατικούς πόρους» κατά την έννοια του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ εθνική ρύθμιση η οποία υποχρεώνει την αναγνωρισμένη επιχείρηση διανομής ηλεκτρικής ενέργειας να αγοράζει την ηλεκτρική ενέργεια που παράγεται από ανανεώσιμες πηγές σε τιμή υψηλότερη από την αγοραία και η οποία προβλέπει τη χρηματοδότηση του προκύπτοντος επιπλέον κόστους από υποχρεωτική επιβάρυνση που βαρύνει τους τελικούς καταναλωτές ή την παραμονή υπό διαρκή κρατικό έλεγχο των κεφαλαίων που προορίζονται για τη χρηματοδότηση του επιπλέον αυτού κόστους.

Επί του δευτέρου προδικαστικού ερωτήματος

44. Με το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα το αιτούν δικαστήριο ζητεί κατ' ουσίαν να διευκρινιστεί αν, κατ' ορθή ερμηνεία του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, προϋπόθεση για τον χαρακτηρισμό ενός πλεονεκτήματος ως «κρατικής ενίσχυσης», κατά την έννοια της διάταξης αυτής, είναι η προηγούμενη πλήρης απελευθέρωση της σχετικής αγοράς και, σε περίπτωση καταφατικής απάντησης, ποια είναι τα στοιχεία βάσει των οποίων μπορεί να προσδιοριστεί το χρονικό σημείο απελευθέρωσης της αγοράς ηλεκτρικής ενέργειας στη Λεττονία.
- (...)

51. Όσον αφορά την επιρροή που ασκεί η απελευθέρωση της σχετικής αγοράς στην εκτίμηση ως προς την ύπαρξη κρατικής ενίσχυσης, υπενθυμίζεται ότι μια κρατική ενίσχυση είναι ικανή να επηρεάσει το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών και να νοθεύσει ή να απειλήσει να νοθεύσει τον ανταγωνισμό ακόμη και αν η σχετική αγορά είναι μόνο μερικώς ανοικτή στον ανταγωνισμό. Αρκεί, κατά τη θέση σε ισχύ ενός μέτρου ενισχύσεως, να υπάρχει κατάσταση πραγματικού ανταγωνισμού στη σχετική αγορά προκειμένου μια κρατική παρέμβαση ή παρέμβαση με κρατικούς πόρους να μπορεί να επηρεά-

σει το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών και να νοθεύσει ή να απειλήσει να νοθεύσει τον ανταγωνισμό (...).

52. Κατά συνέπεια, ένα πλεονέκτημα που χορηγείται σε ορισμένες επιχειρήσεις είναι ικανό να επηρεάσει το εμπόριο μεταξύ των κρατών μελών και να νοθεύσει τον ανταγωνισμό ακόμη και πριν από την πλήρη απελευθέρωση της σχετικής αγοράς (...).
53. Επομένως, η ημερομηνία πλήρους απελευθέρωσης της αγοράς ηλεκτρικής ενέργειας στη Λεττονία δεν έχει σημασία ως προς την εκτίμηση του ζητήματος αν πρέπει να χαρακτηριστεί ως κρατική η ενίσχυση που χορηγήθηκε από τον δημόσιο πάροχο του κράτους μέλους αυτού μέσω της αγοράς της ηλεκτρικής ενέργειας που παράγεται από ανανεώσιμες πηγές σε τιμή υψηλότερη από την αγοραία.
54. Κατόπιν των ανωτέρω σκέψεων, στο δεύτερο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι, κατ' ορθή ερμηνεία του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, η προηγούμενη πλήρης απελευθέρωση της σχετικής αγοράς δεν αποτελεί προϋπόθεση για τον χαρακτηρισμό ενός πλεονεκτήματος ως «κρατικής ενίσχυσης», κατά την έννοια της διάταξης αυτής.

Επί του τρίτου προδικαστικού ερωτήματος

55. Με το τρίτο προδικαστικό ερώτημα το αιτούν δικαστήριο ζητεί κατ' ουσίαν να διευκρινιστεί αν το άρθρο 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ έχει την έννοια ότι, στην περίπτωση που γίνει δεκτό ότι το πλεονέκτημα που χορηγείται δυνάμει της κρίσιμης λεττονικής νομοθεσίας στους παραγωγούς ηλεκτρικής ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές δεν αποτελεί κρατική ενίσχυση κατά το άρθρο 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, η πληρωμή των ποσών που αξιώνουν οι ενάγουσες των κύριων δικών θα μπορούσε εντούτοις να θεωρηθεί ως καταβολή «ενισχύσεων» κατά τη διάταξη αυτή.
56. Υπενθυμίζεται ευθύς εξαρχής ότι στο πλαίσιο της διαδικασίας που καθιερώνει το άρθρο 267 ΣΛΕΕ το Δικαστήριο δεν είναι αρμόδιο να αποφαίνεται επί των πραγματικών περιστατικών της κύριας δίκης ή να εφαρμόζει επί εθνικών μέτρων ή καταστάσεων τους κανόνες της Ένωσης των οποίων έχει δώσει την ερμηνεία, δοθέντος ότι τα ζητήματα αυτά εμπίπτουν στην αποκλειστική δικαιοδοσία του εθνικού δικαστηρίου (...).
57. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο δεν είναι ειδικότερα αρμόδιο εν προκειμένω να διαπιστώσει αν τα επίμαχα ποσά στις κύριες δίκες αποτελούν κρατικές ενισχύσεις.
58. Αντιθέτως, το Δικαστήριο είναι αρμόδιο να παράσχει στο αιτούν δικαστήριο όλα τα σχετικά με το δίκαιο της Ένωσης ερμηνευτικά στοιχεία στα οποία μπορεί να στηριχθεί για να εκτιμήσει κατά πόσον εθνικό μέτρο συμβιβάζεται με το δίκαιο της Ένωσης, προκειμένου να εκδώσει απόφαση επί της υποθέσεως της οποίας επιλαμβάνεται. Στον τομέα των κρατικών ενισχύσεων, ει-

- δικότερα, το Δικαστήριο μπορεί να παράσχει στο εθνικό δικαστήριο όλα τα ερμηνευτικά στοιχεία στα οποία μπορεί να στηριχθεί για να εκτιμήσει κατά πόσον εθνικό μέτρο μπορεί να χαρακτηριστεί ως κρατική ενίσχυση υπό την έννοια του δικαίου της Ένωσης (...).
59. Ως προς το ζήτημα αυτό, υπενθυμίζεται ότι οι κρατικές ενισχύσεις, οι οποίες αποτελούν μέτρα της δημόσιας αρχής υπέρ ορισμένων επιχειρήσεων ή ορισμένων προϊόντων, διαφέρουν θεμελιωδώς κατά τη νομική φύση από τις αποζημιώσεις τις οποίες υποχρεώνονται, ενδεχομένως, να καταβάλουν σε ιδιώτες οι εθνικές αρχές προς αποκατάσταση ζημίας που τους προξένησαν. Συνεπώς, οι εν λόγω αποζημιώσεις δεν αποτελούν κρατικές ενισχύσεις υπό την έννοια του δικαίου της Ένωσης (...).
60. Αντιθέτως, όπως επισήμανε ο γενικός εισαγγελέας στα σημεία 69 και 70 των προτάσεων του, είναι αδιάφορο, όσον αφορά τον χαρακτηρισμό ορισμένων ποσών ως «κρατικών ενισχύσεων», αν η σχετική καταψηφιστική αγωγή θεωρείται δυνάμει του εθνικού δικαίου ως «αγωγή για την αποκατάσταση της ζημίας» ή ως «αγωγή αποζημίωσης».
61. Εν προκειμένω, από τα στοιχεία που παρέσχε το αιτούν δικαστήριο προκύπτει ότι, με τις αγωγές που άσκησαν ενώπιον των λεττονικών διοικητικών δικαστηρίων, οι ενάγουσες των κύριων δικών ζητούν από τη ρυθμιστική αρχή να τους καταβάλει ποσά τα οποία εκτιμούν ότι αυτή τους οφείλει κατ' εφαρμογήν του άρθρου 40, παράγραφος 1, του νόμου για την ενέργεια και τα οποία, όπως υποστηρίζουν, εξακολούθησαν να τα δικαιούνται και μετά από το 2005, δυνάμει του άρθρου 30, παράγραφος 1, του νόμου για την αγορά ηλεκτρικής ενέργειας. Ειδικότερα, με απόφαση της 20ής Ιανουαρίου 2010, το Latvijas Republikas Satversmes tiesa (Συνταγματικό Δικαστήριο) έκρινε ότι, λόγω εσφαλμένης ερμηνείας του άρθρου 30, παράγραφος 1, η ρυθμιστική αρχή είχε εσφαλμένα παύσει από τις 8 Ιουνίου 2005 την επικαιροποίηση της τιμής αγοράς της ηλεκτρικής ενέργειας που παράγεται από ανανεώσιμες πηγές.
62. Αντιθέτως, από τις διευκρινίσεις που παρέσχε το αιτούν δικαστήριο δεν προκύπτει ότι τα επίμαχα ποσά στις κύριες δίκες έχουν τον χαρακτήρα «αποζημίωσης» κατά την έννοια της νομολογίας που υπενθυμίζεται στη σκέψη 59 της παρούσας απόφασης. Πράγματι, οι ενάγουσες των κύριων δικών δεν ζητούν αποκατάσταση ζημίας άλλης από εκείνη που συνίσταται στη μη καταβολή του πλήρους ποσού του πλεονεκτήματος το οποίο αυτές υποστηρίζουν ότι δικαιούνταν κατ' εφαρμογήν της επίμαχης λεττονικής νομοθεσίας για το χρονικό διάστημα μεταξύ των ετών 2006 και 2008. Δεν θα ίσχυε όμως το ίδιο αν αίτημα των αγωγών των κύριων δικών ήταν η αποκατάσταση ζημιών που προξενήθηκαν λόγω της μη καταβολής του πλήρους ποσού του πλεονεκτήματος.
63. Κατά συνέπεια, τα επίμαχα ποσά στις κύριες δίκες έχουν την ίδια φύση με εκείνα που εισέπραξαν οι ενάγουσες των κύριων δικών κατ' εφαρμογήν της επίμαχης λεττονικής νομοθεσίας για το χρονικό διάστημα μεταξύ των ετών 2006 και 2008 και ως προς τα οποία ζητούν μόνο να διορθωθεί το ύψος τους.
64. Υπό τις συνθήκες αυτές, ο χαρακτηρισμός ως «κρατικών ενισχύσεων» ποσών όπως αυτά που αξιώνουν βάσει της κρίσιμης λεττονικής ρύθμισης οι ενάγουσες των κύριων δικών εξαρτάται από το αν αποτελεί κρατική ενίσχυση το ίδιο το πλεονέκτημα που χορηγείται δυνάμει της ρύθμισης αυτής στους παραγωγούς ηλεκτρικής ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές.
65. Κατόπιν των ανωτέρω σκέψεων, στο τρίτο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι, κατ' ορθή ερμηνεία του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, στην περίπτωση που εθνική ρύθμιση έχει θεσπίσει «κρατική ενίσχυση» κατά την έννοια της διάταξης αυτής, η καταβολή ποσού το οποίο διεκδικήθηκε δικαστικώς κατ' εφαρμογήν της εν λόγω ρύθμισης αποτελεί επίσης κρατική ενίσχυση.
- Επί του τετάρτου προδικαστικού ερωτήματος**
66. Με το τέταρτο προδικαστικό ερώτημα το αιτούν δικαστήριο ζητεί κατ' ουσίαν να διευκρινιστεί αν, κατ' ορθή ερμηνεία του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, εφόσον γίνει δεκτό ότι το τιμολογιακό πλεονέκτημα υπέρ των επιχειρήσεων που παράγουν ηλεκτρική ενέργεια από ανανεώσιμες πηγές αποτελεί «κρατική ενίσχυση» κατά την έννοια της διάταξης αυτής, τα αιτήματα των αγωγών που άσκησαν οι ενάγουσες των κύριων δικών πρέπει να θεωρηθούν ως αιτήματα καταβολής του μη εισπραχθέντος ποσού της κρατικής ενίσχυσης ή ως αιτήματα χορήγησης, εκ μέρους του επιληφθέντος δικαστηρίου, χωριστής κρατικής ενίσχυσης.
67. Ως προς το ζήτημα αυτό, από τις σκέψεις 61 έως 63 της παρούσας απόφασης προκύπτει ότι, με τις αγωγές τους, οι ενάγουσες των κύριων δικών ζητούν να τους επιδικασθεί μέρος του τιμολογιακού πλεονεκτήματος υπέρ των παραγωγών ηλεκτρικής ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές το οποίο υποστηρίζουν ότι τους οφείλεται κατ' εφαρμογήν της ισχύουσας λεττονικής νομοθεσίας για το χρονικό διάστημα μεταξύ των ετών 2006 και 2008.
68. Κατά συνέπεια, αν το ως άνω τιμολογιακό πλεονέκτημα αποτελεί κρατική ενίσχυση κατά την έννοια του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, οι ως άνω αγωγές έχουν ως αίτημα την καταβολή μέρους της εν λόγω κρατικής ενίσχυσης.
69. Ωστόσο, κατά την άποψη της Επιτροπής, τα ποσά που επιδίκασαν τα εθνικά δικαστήρια στις ενάγουσες των κύριων δικών αποτελούν χωριστές κρατικές ενισχύσεις σε σχέση με το τιμολογιακό πλεονέκτημα που προβλέπεται από την επίμαχη λεττονική ρύθμιση.

70. Προς στήριξη της άποψής της, η Επιτροπή υποστηρίζει κατ' αρχάς ότι νομική βάση των «κρατικών ενισχύσεων» που χορηγήθηκαν στις ενάγουσες των κύριων δικών με τις αποφάσεις του *Administratīvā apgabaltiesa* (δευτεροβάθμιου διοικητικού δικαστηρίου) δεν είναι ο νόμος για την ενέργεια αλλά οι ίδιες οι αποφάσεις του δικαστηρίου αυτού.
71. Εντούτοις, διαπιστώνεται ότι με τις αποφάσεις του το εν λόγω δικαστήριο επιδίκασε τα ποσά που αξίωναν οι ενάγουσες των κύριων δικών, κατά ρητή εφαρμογή του νόμου για την αγορά ηλεκτρικής ενέργειας, όπως αυτός ερμηνεύθηκε από το *Latvijas Republikas Satversmes tiesa* (Συνταγματικό Δικαστήριο).
72. Εν συνεχεία, η Επιτροπή υποστηρίζει γενικώς, επικαλούμενη τη σκέψη 17 της απόφασης της 8ης Δεκεμβρίου 2011, *France Télécom κατά Επιτροπής* (C-81/10 P, EU:C:2011:811), ότι από την άποψη του δικαίου της Ένωσης είναι αδιάφορο αν μια κρατική ενίσχυση χορηγείται από δικαστήριο ή από άλλη, ιδίως διοικητική, αρχή. Κατά την Επιτροπή, τα μέτρα κρατικής ενίσχυσης ορίζονται αντικειμενικά με βάση τα αποτελέσματά τους και όχι με βάση τις αιτίες ή τους σκοπούς τους. Κατά την άποψή της, αν δεν είναι δυνατή η χορήγηση κρατικής ενίσχυσης από εθνικό δικαστήριο, η έννοια της «κρατικής ενίσχυσης» δεν θα ορίζεται «αντικειμενικά», βάσει των αποτελεσμάτων του επίμαχου μέτρου, αλλά «υποκειμενικά», ανάλογα με τη δημόσια αρχή που λαμβάνει το συγκεκριμένο μέτρο.
73. Πλην όμως, η παρατεθείσα στην προηγούμενη σκέψη της παρούσας απόφασης νομολογία κατά την οποία ο χαρακτηρισμός των «κρατικών ενισχύσεων» γίνεται βάσει των αποτελεσμάτων τους και όχι των σκοπών τους δεν σημαίνει εντούτοις ότι μια κρατική ενίσχυση ορίζεται μόνο από τα αποτελέσματά της, αποκλεισμένου κάθε άλλου κριτηρίου. Πράγματι, οι κρατικές ενισχύσεις ορίζονται επίσης από τη φύση τους, αν μη τι άλλο καθόσον χορηγούνται «με κρατικούς πόρους», όπως ρητώς προβλέπει το άρθρο 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ. Κατά συνέπεια, η νομολογία την οποία επικαλείται η Επιτροπή δεν έχει το προβαλλόμενο από το θεσμικό όργανο περιεχόμενο. Ειδικότερα, από αυτήν δεν μπορεί να συναχθεί κανένα συμπέρασμα σχετικά με το ενδεχόμενο χορήγησης κρατικής ενίσχυσης από εθνικό δικαστήριο.
74. Τέλος, η Επιτροπή επικαλείται την απόφαση της 4ης Μαρτίου 2020, *Buonotourist κατά Επιτροπής* (C-586/18 P, EU:C:2020:152), με την οποία, όπως υποστηρίζει, το Δικαστήριο έκρινε ότι η Ιταλική Δημοκρατία είχε χορηγήσει, μέσω απόφασης του *Consiglio di Stato* (Συμβουλίου της Επικρατείας, Ιταλία), σε πάροχο υπηρεσιών μεταφοράς με λεωφορεία κρατική ενίσχυση συνιστάμενη σε αντιστάθμιση λόγω της επιβολής υποχρεώσεων παροχής δημόσιας υπηρεσίας.
75. Εντούτοις, επισημαίνεται ότι στην απόφαση αυτή το Δικαστήριο απλώς ανέφερε, όπως προκύπτει από τη σκέψη της 97, ότι για το επίμαχο μέτρο ενίσχυσης «είχε εκδοθεί απόφαση του *Consiglio di Stato* (Συμβουλίου της Επικρατείας)». Πλην όμως, μολονότι ένα εθνικό δικαστήριο μπορεί, εφόσον συντρέχει περίπτωση, να εκδώσει απόφαση επιδικάζοντας, κατ' εφαρμογή του εθνικού δικαίου, στον έναν από τους διαδίκους ποσό που αντιστοιχεί σε κρατική ενίσχυση, εντούτοις η απόφαση αυτή ουδόλως σημαίνει ότι στην περίπτωση αυτή την ενίσχυση χορηγεί το ίδιο το εθνικό δικαστήριο. Μόνο αποτέλεσμα μιας τέτοιας απόφασης είναι ότι, δυνάμει του δεδικασμένου της, ο αντίδικος, ο οποίος είναι κατά κανόνα η αρμόδια διοικητική αρχή, υποχρεώνεται να καταβάλει την κρατική ενίσχυση. Συνεπώς, όπως προκύπτει από τη σκέψη 17 της απόφασης της 4ης Μαρτίου 2020, *Buonotourist κατά Επιτροπής* (C-586/18 P, EU:C:2020:152), στην υπόθεση εκείνη η αντιστάθμιση λόγω της επιβολής υποχρεώσεων παροχής δημόσιας υπηρεσίας είχε προβλεφθεί από απόφαση των ιταλικών αρχών.
76. Εν πάση περιπτώσει, αυτή καθ' εαυτή η θέσπιση κρατικής ενίσχυσης δεν μπορεί να προκύψει από δικαστική απόφαση. Ειδικότερα, η θέσπιση κρατικής ενίσχυσης προϋποθέτει εκτίμηση σκοπιμότητας ξένη προς τα καθήκοντα του δικαστή.
77. Επιπροσθέτως, επισημαίνεται ότι η εφαρμογή των κανόνων για τις κρατικές ενισχύσεις στηρίζεται στην υποχρέωση καλόπιστης συνεργασίας μεταξύ, αφενός, των εθνικών δικαστηρίων και, αφετέρου, της Επιτροπής και των δικαιοδοτικών οργάνων της Ένωσης, στο πλαίσιο της οποίας καθένας ενεργεί σύμφωνα με τον ρόλο που του έχει ανατεθεί από τη Συνθήκη ΛΕΕ. Στο πλαίσιο της συνεργασίας αυτής, τα εθνικά δικαστήρια πρέπει να διατάσσουν όλα τα γενικά ή ειδικά μέτρα που είναι κατάλληλα για να διασφαλιστεί η εκτέλεση των υποχρεώσεων που απορρέουν από το δίκαιο της Ένωσης και να απέχουν από τη λήψη μέτρων ικανών να θέσουν σε κίνδυνο την επίτευξη των σκοπών της Συνθήκης, όπως προκύπτει από το άρθρο 4, παράγραφος 3, ΣΕΕ (...).
78. Κατά συνέπεια, αν η επίμαχη εθνική ρύθμιση θεσπίζει πλεονέκτημα το οποίο αποτελεί κρατική ενίσχυση υπέρ των παραγωγών ηλεκτρικής ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές, τα ποσά που επιδικάστηκαν στις ενάγουσες των κύριων δικών στις υποθέσεις επί των οποίων εκδόθηκαν οι αποφάσεις του *Administratīvā apgabaltiesa* (δευτεροβάθμιου διοικητικού δικαστηρίου) δεν μπορούν σε καμία περίπτωση να θεωρηθούν ως χωριστές κρατικές ενισχύσεις σε σχέση με το εν λόγω πλεονέκτημα.
79. Συνεπώς, στο τέταρτο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι, κατ' ορθή ερμηνεία του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, στην περίπτωση που εθνική ρύθμιση η οποία θεσπίζει νόμιμο δικαίωμα σε

αυξημένη πληρωμή για την παραχθείσα από ανανεώσιμες πηγές ηλεκτρική ενέργεια αποτελεί «κρατική ενίσχυση» κατά τη διάταξη αυτή, τα αγωγικά αιτήματα ολοσχερούς ικανοποίησης του δικαιώματος αυτού πρέπει να θεωρούνται ως αιτήματα καταβολής του μη εισπραχθέντος ποσού της κρατικής ενίσχυσης και όχι ως αιτήματα χορήγησης, εκ μέρους του επιληφθέντος δικαστηρίου, χωριστής κρατικής ενίσχυσης.

(...)

Επί του ογδού προδικαστικού ερωτήματος

90. Με το όγδο προδικαστικό ερώτημα το αιτούν δικαστήριο ζητεί κατ' ουσίαν να διευκρινιστεί αν, κατ' ορθή ερμηνεία του κανονισμού 1407/2013, και ιδίως του άρθρου του 5, παράγραφος 2, τα προβλεπόμενα κριτήρια για τις ενισχύσεις ήσσονος σημασίας έχουν εφαρμογή στις επίμαχες ενισχύσεις στις κύριες δίκες, στον βαθμό που το ποσό τους δεν υπερβαίνει το όριο για τις ενισχύσεις ήσσονος σημασίας που καθορίζεται στο άρθρο 3, παράγραφος 2, του εν λόγω κανονισμού.
91. Καίτοι (...) τα εθνικά δικαστήρια δεν είναι αρμόδια να αποφαίνονται επί της συμβατότητας των κρατικών ενισχύσεων προς την εσωτερική αγορά, ωστόσο μπορούν να επιλαμβάνονται διαφορών στο πλαίσιο των οποίων υποχρεούνται να ερμηνεύσουν και να εφαρμόσουν την κατά το άρθρο 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ έννοια της «ενισχύσεως» προκειμένου ιδίως να κρίνουν αν ένα κρατικό μέτρο που ελήφθη χωρίς να τηρηθεί η διαδικασία προηγούμενου ελέγχου του άρθρου 108, παράγραφος 3, ΣΛΕΕ έπρεπε να είχε υποβληθεί στη διαδικασία αυτή (...). Επομένως, ένα εθνικό δικαστήριο μπορεί να κληθεί να εκτιμήσει αν μια κρατική ενίσχυση εμπίπτει στο κατά παρέκκλιση καθεστώς που ισχύει για τις ενισχύσεις ήσσονος σημασίας οι οποίες δεν υπόκεινται στην υποχρέωση κοινοποίησης που προβλέπει το άρθρο 108, παράγραφος 3, ΣΛΕΕ.
92. Εν προκειμένω, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται σχετικά με τη δυνατότητα εφαρμογής του κανονισμού 1407/2013 στις διαφορές των κύριων δικών λόγω του μικρού ύψους των ποσών που επιδίκασε στις ενάγουσες των κύριων δικών το δικαστήριο της ουσίας, ήτοι 3 406,63 και 662,26 ευρώ. Εντούτοις, κατά το άρθρο 5, παράγραφος 2, του εν λόγω κανονισμού, το όριο για τις ενισχύσεις ήσσονος σημασίας πρέπει να εκτιμάται υπό το πρίσμα των ενισχύσεων που έχουν ήδη χορηγηθεί «για τις ίδιες επιλέξιμες δαπάνες» ή για «το ίδιο μέτρο χρηματοδότησης υψηλού κινδύνου». Πλην όμως, όπως εκτίθεται στις σκέψεις 63 και 67 της παρούσας απόφασης, τα ποσά που επιδικάστηκαν στις ενάγουσες των κύριων δικών αντιστοιχούν σε διόρθωση του συνολικού ποσού που προκύπτει από το άθροισμα των ήδη εισπραχθέντων και των διεκδικούμενων από αυτές ποσών για το χρονικό διάστημα μεταξύ των ετών 2006 και 2008 κατ' εφαρμογήν του άρθρου 30, παρά-

γραφος 1, του νόμου για την αγορά ηλεκτρικής ενέργειας. Κατά συνέπεια, το αν οι επίμαχες ενισχύσεις στις κύριες δίκες είναι ήσσονος σημασίας πρέπει να εκτιμηθεί υπό το πρίσμα του συνολικού ποσού που προκύπτει από το άθροισμα των ποσών που οι ενάγουσες των κύριων δικών είτε έχουν εισπράξει είτε διεκδικούν ακόμη βάσει της διάταξης αυτής όσον αφορά την περίοδο αναφοράς, αν υποτεθεί ότι τα ποσά αυτά αποτελούν κρατικές ενισχύσεις.

93. Ως εκ τούτου, στο όγδο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι, κατ' ορθή ερμηνεία του κανονισμού 1407/2013, και ιδίως του άρθρου του 5, παράγραφος 2, για την εκτίμηση της τήρησης του ορίου για τις ενισχύσεις ήσσονος σημασίας που καθορίζεται στο άρθρο 3, παράγραφος 2, του εν λόγω κανονισμού, πρέπει να λαμβάνεται υπόψη το ποσό της ενίσχυσης της οποίας η καταβολή ζητείται βάσει της κρίσιμης εθνικής ρύθμισης αθροιζόμενο μαζί με τα ποσά που έχουν ήδη εισπραχθεί κατά τη διάρκεια της περιόδου αναφοράς βάσει της ίδιας ρύθμισης.

Επί του ενάτου και του δεκάτου προδικαστικού ερωτήματος

94. Με το ένατο και το δέκατο προδικαστικό ερώτημα, τα οποία πρέπει να εξεταστούν από κοινού, το αιτούν δικαστήριο ζητεί κατ' ουσίαν να διευκρινιστεί αν, κατ' ορθή ερμηνεία του άρθρου 1, στοιχεία β' και γ', του κανονισμού 2015/1589, στην περίπτωση που γίνει δεκτό ότι τα ποσά που αξιώνουν οι ενάγουσες των κύριων δικών αντιστοιχούν σε κρατικές ενισχύσεις, οι κρατικές αυτές ενισχύσεις πρέπει να χαρακτηριστούν ως «νέες» ή ως «υφιστάμενες» κατά την έννοια του άρθρου αυτού. Το αιτούν δικαστήριο διερωτάται, ειδικότερα, ως προς το ζήτημα αν τα ποσά αυτά μπορούν να θεωρηθούν ως «υφιστάμενες ενισχύσεις» κατ' εφαρμογήν του άρθρου 1, στοιχείο β', σημείο iv, του κανονισμού 2015/1589.
95. Όπως επισημαίνεται στις σκέψεις 62 και 63 της παρούσας απόφασης, τα ποσά που αξιώνουν οι ενάγουσες των κύριων δικών αποτελούν μέρος του τιμολογιακού πλεονεκτήματος το οποίο, όπως υποστηρίζουν, τους οφείλεται δυνάμει της ισχύουσας λεπτονικής νομοθεσίας για το χρονικό διάστημα μεταξύ των ετών 2006 και 2008, λόγω της ιδιότητάς τους ως παραγωγών ηλεκτρικής ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές. Τα ποσά αυτά έχουν, επομένως, την ίδια φύση με το εν λόγω τιμολογιακό πλεονέκτημα.
96. Ως εκ τούτου, η επίλυση του ζητήματος αν τα επίμαχα ποσά στις κύριες δίκες πρέπει να χαρακτηριστούν ως «νέες ενισχύσεις» ή ως «υφιστάμενες ενισχύσεις» εξαρτάται από το ζήτημα ποιος από τους δύο αυτούς χαρακτηρισμούς αρμόζει στο τιμολογιακό πλεονέκτημα με το οποίο συνδέονται τα ποσά αυτά, εφόσον γίνει δεκτό ότι το εν λόγω πλεονέκτημα πρέπει να χαρακτηριστεί ως «κρατική ενίσχυση».

97. Όσον αφορά ζήτημα νομικού χαρακτηρισμού των πραγματικών περιστατικών των διαφορών των κύριων δικών το οποίο εμπίπτει στην αποκλειστική αρμοδιότητα του αιτούντος δικαστηρίου, υπενθυμίζεται ότι στο Δικαστήριο εναπόκειται μόνο να παράσχει στο αιτούν δικαστήριο στοιχεία ερμηνείας των διατάξεων του δικαίου της Ένωσης τις οποίες αυτό οφείλει να εφαρμόσει.
98. Κατά το άρθρο 1, στοιχείο γ', του κανονισμού 2015/1589 ως «νέα ενίσχυση» νοείται «κάθε ενίσχυση, δηλαδή τα καθεστώτα ενισχύσεων και οι μεμονωμένες ενισχύσεις, οι οποίες δεν αποτελούν υφιστάμενη ενίσχυση, καθώς και οι μεταβολές υφιστάμενων ενισχύσεων». Συνεπώς, προκειμένου μια κρατική ενίσχυση να θεωρηθεί ως «νέα ενίσχυση», πρέπει να διαπιστωθεί ότι δεν είναι «υφιστάμενη ενίσχυση», κατά την έννοια του άρθρου 1, στοιχείο β', του κανονισμού 2015/1589, το οποίο διακρίνει διάφορες κατηγορίες υφιστάμενων ενισχύσεων.
99. Πρώτον, κατά το άρθρο 1, στοιχείο β', σημείο i, του κανονισμού 2015/1589 ως «υφιστάμενη ενίσχυση» νοούνται «[τα] καθεστώτα ενισχύσεων και [οι] μεμονωμένες ενισχύσεις που είχαν τεθεί σε εφαρμογή πριν και συνεχίζουν να εφαρμόζονται μετά την έναρξη ισχύος της [Συνθήκης ΛΕΕ] στα οικεία κράτη μέλη».
100. Ως προς το ζήτημα αυτό, υπενθυμίζεται ότι με το άρθρο 30, παράγραφος 1, του νόμου για την αγορά ηλεκτρικής ενέργειας παρατάθηκε η εφαρμογή του τιμολογιακού πλεονεκτήματος υπέρ των παραγωγών υδροηλεκτρικής ενέργειας που είχε θεσπιστεί, πριν από την προσχώρηση της Δημοκρατίας της Λεττονίας στην Ένωση, με το άρθρο 40, παράγραφος 1, του νόμου για την ενέργεια.
101. Εντούτοις, το άρθρο 1, στοιχείο β', σημείο i, του κανονισμού 2015/1589 εφαρμόζεται, όπως προκύπτει από το γράμμα του, «με την επιφύλαξη [...] του προσαρτήματος του παραρτήματος IV της [Πράξης Προσχώρησης]». Πλην όμως, από το σημείο 3, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, του παραρτήματος IV προκύπτει ότι όλα τα ευρισκόμενα ακόμη σε ισχύ μετά την ημερομηνία προσχώρησης μέτρα τα οποία αποτελούν κρατική ενίσχυση θεωρούνται ως νέα ενίσχυση, εκτός αν είχαν τεθεί σε ισχύ πριν από τις 10 Δεκεμβρίου 1994, αν περιλαμβάνονται μεταξύ εκείνων που απαριθμούνται στο προσάρτημα του παραρτήματος IV ή αν κοινοποιήθηκαν στην Επιτροπή και το θεσμικό όργανο δεν πρόεβαλε αντιρρήσεις λόγω σοβαρών αμφιβολιών ως προς τη συμβατότητα του μέτρου με την εσωτερική αγορά.
102. Εν προκειμένω, η επίμαχη κρίσιμη εθνική ρύθμιση δεν περιλαμβάνεται μεταξύ των μέτρων που απαριθμούνται στο προσάρτημα του παραρτήματος IV της Πράξης Προσχώρησης και δεν προκύπτει από την αίτηση προδικαστικής αποφάσεως ότι τέθηκε σε ισχύ πριν από τις 10 Δεκεμβρίου 1994 ή ότι κοινοποιήθηκε στην Επιτροπή ως καθεστώτώς ενισχύσεων.
103. Υπό τις συνθήκες αυτές, το τιμολογιακό πλεονέκτημα που θεσπίστηκε με τον νόμο για την ενέργεια και του οποίου η εφαρμογή παρατάθηκε με τον νόμο για την αγορά ηλεκτρικής ενέργειας δεν μπορεί, αν αποτελεί κρατική ενίσχυση, να χαρακτηριστεί ως «υφιστάμενη ενίσχυση», κατά την έννοια του άρθρου 1, στοιχείο β', σημείο i, του κανονισμού 2015/1589, όπερ εναπόκειται εντούτοις στο αιτούν δικαστήριο να εξακριβώσει.
104. Δεύτερον, κατά το άρθρο 1, στοιχείο β', σημεία ii και iii, του κανονισμού 2015/1589 ως «υφιστάμενη ενίσχυση» νοείται «κάθε εγκριμένη ενίσχυση, δηλαδή τα καθεστώτα ενισχύσεων και οι μεμονωμένες ενισχύσεις που έχουν εγκριθεί από την Επιτροπή ή από το Συμβούλιο», ή κάθε ενίσχυση «που θεωρείται ότι έχει εγκριθεί» από την Επιτροπή. Πλην όμως, από την αίτηση προδικαστικής αποφάσεως προκύπτει ότι το επίμαχο τιμολογιακό πλεονέκτημα στις κύριες δίκες δεν εγκρίθηκε ούτε από το Συμβούλιο ούτε από την Επιτροπή, ενώ δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι έχει εγκριθεί από την Επιτροπή, δεδομένου ότι δεν της κοινοποιήθηκε. Κατά συνέπεια, το πλεονέκτημα αυτό, αν χαρακτηριστεί ως κρατική ενίσχυση, δεν μπορεί να θεωρηθεί ως «υφιστάμενη ενίσχυση» ούτε κατά την έννοια του άρθρου 1, στοιχείο β', σημεία ii και iii, του κανονισμού 2015/1589, όπερ εναπόκειται πάντως στο αιτούν δικαστήριο να εξακριβώσει.
105. Τρίτον, κατά το άρθρο 1, στοιχείο β', σημείο iv, του κανονισμού 2015/1589 αποτελεί επίσης «υφιστάμενη ενίσχυση» «κάθε ενίσχυση που θεωρείται ότι είναι υφιστάμενη ενίσχυση σύμφωνα με το άρθρο 17 του [κανονισμού 2015/1589]».
106. Το άρθρο 17, παράγραφος 1, του κανονισμού 2015/1589 προβλέπει ότι οι εξουσίες της Επιτροπής όσον αφορά την ανάκτηση ενίσχυσης υπόκεινται σε δεκαετή προθεσμία παραγραφής. Δυνάμει της παραγράφου 2 του άρθρου 17, η προθεσμία παραγραφής αρχίζει από την ημερομηνία κατά την οποία η παράνομη ενίσχυση χορηγήθηκε στον δικαιούχο, ως ατομική ενίσχυση ή στο πλαίσιο καθεστώτος ενισχύσεων, και κάθε ενέργεια της Επιτροπής ή κράτους μέλους που ενεργεί κατόπιν αίτησης της Επιτροπής, σε σχέση με την παράνομη ενίσχυση, διακόπτει την παραγραφή. Εξάλλου, κατά την παράγραφο 3 του άρθρου 17, κάθε ενίσχυση της οποίας η παραγραφή έχει συμπληρωθεί, θεωρείται ως υφιστάμενη ενίσχυση (...).
107. Προκειμένου να κρίνει αν τα ποσά που αξιώνουν οι ενάγουσες των κύριων δικών μπορούν να χαρακτηριστούν ως «υφιστάμενες ενισχύσεις» κατά την έννοια του άρθρου 1, στοιχείο β^α, σημείο iv, του κανονισμού 2015/1589, το αιτούν δικαστήριο ζητεί με το δέκατο

- προδικαστικό ερώτημα από το Δικαστήριο να διευκρινίσει αν το σημείο έναρξης της παραγραφής του άρθρου 17, παράγραφος 1, του κανονισμού 2015/1589 είναι η ημερομηνία θέσπισης του τιμολογιακού πλεονεκτήματος το οποίο αξιώνουν οι ενάγουσες των κύριων δικών ή η ημερομηνία πραγματικής καταβολής σε αυτές των σχετικών ποσών.
108. Ως προς το ζήτημα αυτό, από το άρθρο 17, παράγραφος 2, του κανονισμού 2015/1589 προκύπτει ότι η διάταξη αυτή, για να καθορίσει την ημερομηνία έναρξης της προθεσμίας παραγραφής, παραπέμπει στον χρόνο χορήγησης της ενίσχυσης στον δικαιούχο και όχι στον χρόνο θέσπισης του καθεστώτος ενισχύσεων (...).
109. Εξάλλου, για τον υπολογισμό της προθεσμίας παραγραφής, η επίμαχη ενίσχυση πρέπει να λογίζεται χορηγηθείσα στον δικαιούχο μόνον κατά τον χρόνο που αυτός πραγματικά τη λαμβάνει (...).
110. Πράγματι, σκοπός του άρθρου 17 του κανονισμού 2015/1589 είναι να καθορίσει την προθεσμία εντός της οποίας η Επιτροπή μπορεί να ανακτήσει μια ενίσχυση που χορηγήθηκε παρανόμως. Κατά συνέπεια, το σημείο έναρξης της προθεσμίας αυτής δεν μπορεί να ανατρέχει σε ημερομηνία προγενέστερη εκείνης κατά την οποία καταβλήθηκε η παράνομη ενίσχυση.
111. Εν προκειμένω, όπως εκτίθεται στη σκέψη 67 της παρούσας απόφασης, τα ποσά που αξιώνουν οι ενάγουσες των κύριων δικών αντιστοιχούν στο μέρος του τιμολογιακού πλεονεκτήματος το οποίο, όπως υποστηρίζουν, τους οφείλεται δυνάμει της ισχύουσας λεττονικής νομοθεσίας για το χρονικό διάστημα μεταξύ των ετών 2006 και 2008 και δεν τους καταβλήθηκε ταυτόχρονα με το υπόλοιπο ποσό του τιμολογιακού πλεονεκτήματος. Πλην όμως, ενόσω τα ποσά αυτά δεν τους έχουν πράγματι καταβληθεί, από την προηγούμενη σκέψη προκύπτει ότι δεν έχει αρχίσει να τρέχει ως προς αυτά η παραγραφή του άρθρου 17 του κανονισμού 2015/1589. Βεβαίως, το Administratīvā apgabaltiesa (δευτεροβάθμιο διοικητικό δικαστήριο) δέχθηκε τα αιτήματα των εναγουσών των κύριων δικών μέχρι τα ποσά των 3 406,63 ευρώ και των 662,26 ευρώ, αντιστοίχως. Εντούτοις, όπως υπενθύμισε ο γενικός εισαγγελέας στο σημείο 87 των προτάσεών του, οι αποφάσεις του δικαστηρίου αυτού προβλέπουν την αναστολή της εκτελέσεώς τους μέχρι την κοινοποίηση των επίμαχων ενισχύσεων και την εν συνεχεία έκδοση της αποφάσεως της Επιτροπής επ' αυτών. Κατά συνέπεια, η πραγματική χορήγηση των ενισχύσεων, ήτοι η καταβολή των επιδικασθέντων ποσών, δεν έχει επέλθει ακόμη και επομένως η προθεσμία παραγραφής του άρθρου 17, παράγραφος 1, του κανονισμού 2015/1589 δεν έχει αρχίσει να τρέχει ούτε έχει, κατά μείζονα λόγο, συμπληρωθεί.
112. Κατά συνέπεια, δεν πληρούνται οι προϋποθέσεις του άρθρου 1, στοιχείο β', σημείο iv, του κανονισμού 2015/1589 και, επομένως, τα επίμαχα ποσά στις κύριες δίκες, αν αυτά χαρακτηριστούν ως μέτρα ενίσχυσης, δεν μπορούν να θεωρηθούν ως «υφιστάμενες ενισχύσεις» κατά την έννοια της εν λόγω διάταξης.
113. Τέταρτον, αποτελεί επίσης «υφιστάμενη ενίσχυση» κατά την έννοια του άρθρου 1, στοιχείο β', σημείο v, του κανονισμού 2015/1589, κάθε ενίσχυση που θεωρείται ως τέτοια «εφόσον μπορεί να αποδειχθεί ότι όταν τέθηκε σε ισχύ δεν αποτελούσε ενίσχυση, αλλά στη συνέχεια έγινε ενίσχυση λόγω της εξέλιξης της εσωτερικής αγοράς και χωρίς να μεταβληθεί από το κράτος μέλος». Η διάταξη αυτή διευκρινίζει ότι «[ό]ταν ορισμένα μέτρα μετατρέπονται σε ενισχύσεις λόγω της ελευθέρωσης μιας δραστηριότητας από τη νομοθεσία της Ένωσης, τα μέτρα αυτά δεν θεωρούνται ως υφιστάμενη ενίσχυση μετά την ταχθείσα ημερομηνία ελευθέρωσης».
114. Επισημαίνεται ότι στην αίτηση προδικαστικής αποφάσεως δεν γίνεται αναφορά στο ενδεχόμενο ο ευνοϊκός μηχανισμός που θεσπίστηκε για την ηλεκτρική ενέργεια που παράγεται από ανανεώσιμες πηγές να έχει γίνει ενίσχυση λόγω της εξέλιξης της εσωτερικής αγοράς. Κατά τα λοιπά, όπως προκύπτει από τη σκέψη 54 της παρούσας απόφασης, η προηγούμενη πλήρης απελευθέρωση της αγοράς ηλεκτρικής ενέργειας δεν είναι προϋπόθεση για τον χαρακτηρισμό ενός μέτρου ως «κρατικής ενίσχυσης».
115. Επομένως, πρέπει να γίνει δεκτό ότι τα ποσά που αξιώνουν οι ενάγουσες των κύριων δικών, εάν αυτά χαρακτηριστούν ως κρατικές ενισχύσεις, δεν θα αποτελούν «υφιστάμενη ενίσχυση» ούτε κατά το άρθρο 1, στοιχείο β', σημείο v, του κανονισμού 2015/1589.
116. Κατόπιν των ανωτέρω σκέψεων, στο ένατο και στο δέκατο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι, κατ' ορθή ερμηνεία του άρθρου 1, στοιχεία β' και γ', του κανονισμού 2015/1589, μια κρατική ενίσχυση, εφόσον δεν αντιστοιχεί σε καμία από τις κατηγορίες υφιστάμενων ενισχύσεων που προβλέπονται στο άρθρο 1, στοιχείο β', πρέπει, συμπεριλαμβανομένου του μέρους της του οποίου η καταβολή ζητείται εκ των υστέρων, να χαρακτηρίζεται ως «νέα ενίσχυση» κατά το άρθρο 1, στοιχείο γ'.

Επί του ενδέκατου προδικαστικού ερωτήματος

117. Με το ενδέκατο προδικαστικό ερώτημα το αιτούν δικαστήριο ζητεί κατ' ουσίαν να διευκρινιστεί αν το άρθρο 108, παράγραφος 3, ΣΛΕΕ, το άρθρο 2, παράγραφος 1, και το άρθρο 3 του κανονισμού 2015/1589 έχουν την έννοια ότι το εθνικό δικαστήριο μπορεί να δεχθεί αγωγικό αίτημα με το οποίο ζητείται η καταβολή ποσού που αντιστοιχεί σε νέα ενίσχυση μη κοινοποιηθείσα στην Επιτροπή υπό την επιφύλαξη της προη-

γούμενης προσήκουσας κοινοποίησης της ενίσχυσης στο θεσμικό όργανο, εκ μέρους των αρμόδιων εθνικών αρχών, και της συγκατάθεσης ή της λογιζόμενης συγκατάθεσής του ως προς αυτήν.

118. Σκοπός του ως άνω προδικαστικού ερωτήματος είναι να δώσει στο αιτούν δικαστήριο τη δυνατότητα να εκτιμήσει αν οι αναιρεσιβαλλόμενες αποφάσεις του *Administratīvā argabaltiesa* (δευτεροβάθμιου διοικητικού δικαστηρίου) συνάδουν με τις διατάξεις του δικαίου της Ένωσης που μνημονεύονται στην προηγούμενη σκέψη. Πράγματι, όπως εκτίθεται στη σκέψη 28 της παρούσας απόφασης, με τις αναιρεσιβαλλόμενες αποφάσεις το τελευταίο αυτό δικαστήριο δέχθηκε εν μέρει τα αιτήματα της *DOBELES HES* και της *GM* και υποχρέωσε τη ρυθμιστική αρχή να τους καταβάλει, αντιστοίχως, το ποσό των 3 406,63 ευρώ και το ποσό των 662,26 ευρώ, υπό τον όρο η Επιτροπή να λάβει ή να θεωρηθεί ότι έχει λάβει απόφαση με την οποία να εγκρίνει τις ενισχύσεις αυτές.
119. Από τη νομολογία του Δικαστηρίου προκύπτει ότι μεταξύ των καθηκόντων με τα οποία το δίκαιο της Ένωσης επιφορτίζει τα εθνικά δικαστήρια κατά την εφαρμογή του συστήματος ελέγχου των κρατικών ενισχύσεων συγκαταλέγεται η υποχρέωση, οσάκις το εθνικό δικαστήριο διαπιστώνει ότι το οικείο μέτρο έπρεπε να είχε κοινοποιηθεί στην Επιτροπή, να εξακριβώσει αν το κράτος μέλος συμμορφώθηκε με την υποχρέωση αυτή και, αν τούτο δεν έχει συμβεί, να κρίνει το μέτρο παράνομο (...).
120. Απόκειται στα εθνικά δικαστήρια να συναγάγουν όλες τις συνέπειες της παραβάσεως του άρθρου 108, παράγραφος 3, ΣΛΕΕ, σύμφωνα με το εθνικό τους δίκαιο (...).
121. Στην περίπτωση κατά την οποία το εθνικό δικαστήριο επιλαμβάνεται αιτήματος για την καταβολή παράνομης ενίσχυσης, λόγω μη κοινοποίησής της στην Επιτροπή, το καθήκον ελέγχου των κρατικών ενισχύσεων το οποίο το δίκαιο της Ένωσης αναθέτει στο εθνικό δικαστήριο πρέπει, επομένως, να το οδηγήσει, κατ' αρχήν, στην απόρριψη του εν λόγω αιτήματος.
122. Εντούτοις, μια απόφαση του εθνικού δικαστηρίου με την οποία ο εναγόμενος υποχρεώνεται να καταβάλει την επίμαχη ενίσχυση, αλλά υπό την επιφύλαξη της προηγούμενης κοινοποίησής της στην Επιτροπή, εκ μέρους των αρμόδιων εθνικών αρχών, και της συγκατάθεσης ή της λογιζόμενης συγκατάθεσης του θεσμικού οργάνου, μπορεί επίσης να αποτρέψει το ενδεχόμενο καταβολής νέας ενίσχυσης κατά παράβαση του άρθρου 108, παράγραφος 3, ΣΛΕΕ, του άρθρου 2, παράγραφος 1, και του άρθρου 3 του κανονισμού 2015/1589.
123. Επομένως, το άρθρο 108, παράγραφος 3, ΣΛΕΕ, το άρθρο 2, παράγραφος 1, και το άρθρο 3 του κανονισμού

2015/1589 έχουν την έννοια ότι το εθνικό δικαστήριο μπορεί να δεχθεί αγωγικό αίτημα με το οποίο ζητείται η καταβολή ποσού που αντιστοιχεί σε νέα ενίσχυση μη κοινοποιηθείσα στην Επιτροπή υπό την επιφύλαξη της προηγούμενης προσήκουσας κοινοποίησης της ενίσχυσης στο θεσμικό όργανο, εκ μέρους των αρμόδιων εθνικών αρχών, και της συγκατάθεσης ή της λογιζόμενης συγκατάθεσής του ως προς αυτήν.

Επί του δωδέκατου προδικαστικού ερωτήματος

124. Με το δωδέκατο προδικαστικό ερώτημα το αιτούν δικαστήριο ζητεί κατ' ουσίαν να διευκρινιστεί αν, κατ' ορθή ερμηνεία του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, είναι κρίσιμο για την εκτίμηση του αν ορισμένα ποσά έχουν τον χαρακτήρα «κρατικών ενισχύσεων» κατά την έννοια της διάταξης αυτής το γεγονός ότι το αίτημα καταβολής τους στρέφεται κατά δημόσιας αρχής διαφορετικής από εκείνη η οποία υποχρεούται κατ' αρχήν να τα καταβάλει σύμφωνα με την οικεία εθνική ρύθμιση και της οποίας ο προϋπολογισμός προορίζεται αποκλειστικώς για τους σκοπούς της δικής της λειτουργίας.
125. Από το άρθρο 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ προκύπτει ότι η ύπαρξη κρατικής ενίσχυσης δεν εξαρτάται από τον οργανισμό που είναι επιφορτισμένος με την καταβολή της δυνάμει του εθνικού δικαίου, αλλά από την κρατική προέλευση των κεφαλαίων από τα οποία αντλείται η επίμαχη ενίσχυση. Ειδικότερα, είναι αδιάφορο ως προς το ζήτημα αυτό αν το νομικό πρόσωπο που είναι επιφορτισμένο με τη χορήγηση του εν λόγω πλεονεκτήματος είναι δημοσίου ή ιδιωτικού δικαίου ή αν έχει διοικητική αυτοτέλεια δυνάμει του εθνικού δικαίου (...).
126. Συνεπώς, δεν ασκεί επιρροή στον χαρακτηρισμό ορισμένου πλεονεκτήματος ως κρατικής ενίσχυσης το γεγονός ότι μέρος του ποσού του το οποίο δεν είχε καταβληθεί από τον κατ' αρχήν αρμόδιο για την καταβολή του σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο οργανισμό ζητείται με αγωγή στρεφόμενη κατά διαφορετικής δημόσιας αρχής.
127. Κατά συνέπεια, στο δωδέκατο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι, κατ' ορθή ερμηνεία του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, δεν είναι κρίσιμο για την εκτίμηση του αν ορισμένα ποσά έχουν τον χαρακτήρα «κρατικών ενισχύσεων» κατά την έννοια της διάταξης αυτής το γεγονός ότι το αίτημα καταβολής τους στρέφεται κατά δημόσιας αρχής διαφορετικής από εκείνη η οποία υποχρεούται κατ' αρχήν να τα καταβάλει σύμφωνα με την οικεία εθνική ρύθμιση και της οποίας ο προϋπολογισμός προορίζεται αποκλειστικώς για τους σκοπούς της δικής της λειτουργίας.
- (...)

Προστασία της φύσης

Απόφ. ΔΕΕ της 15.06.2023, υπόθ. C-721/21

Eco Advocacy

(προδικαστική παραπομπή)

Η Οδηγία 92/43/ΕΟΚ για την προστασία των οικοτόπων προβλέπει στο άρθρο 6 παρ. 3 την υποχρέωση δέουσας εκτίμησης των επιπτώσεων κάθε σχεδίου μη άμεσα συνδεδεμένου ή αναγκαίου με τη διαχείριση ενός τόπου που εντάσσεται σε ειδική ζώνη διατήρησης, λαμβανομένων υπόψη των στόχων διατήρησης του τόπου αυτού. Στην κύρια, ενώπιον του ιρλανδικού δικαστηρίου, υπόθεση αμφισβητήθηκε το κύρος οικοδομικής άδειας που χορηγήθηκε από το συμβούλιο χωροταξικού σχεδιασμού για έργο κατασκευής 320 κατοικιών σε περιοχή πλησίον ειδικής ζώνης διατήρησης και ζώνης ειδικής προστασίας ποταμών. Το έργο είχε σχεδιαστεί κατά τέτοιο τρόπο ώστε, μεταξύ άλλων, κατά το στάδιο λειτουργίας του τα απορρέοντα επιφανειακά ύδατα να συλλέγονται υπογείως σε δεξαμενές και να υφίστανται επεξεργασία για την απομάκρυνση πιθανών ρύπων, πριν την εισροή των υδάτων στη δεξαμενή και την τελική αποβολή τους σε παραπόταμο του ενός από τους προστατευόμενους ποταμούς. Το Δικαστήριο καταλήγει ότι, προκειμένου να διαπιστωθεί η αναγκαιότητα δέουσας εκτίμησης των επιπτώσεων σχεδίου ή έργου σε έναν τόπο, μπορούν να ληφθούν υπόψη τα χαρακτηριστικά του σχεδίου ή του έργου τα οποία συνεπάγονται την απομάκρυνση των ρύπων και δύνανται, συνεπώς, να έχουν ως αποτέλεσμα την άμβλυνση των αρνητικών συνεπειών του σχεδίου ή του έργου στον συγκεκριμένο τόπο, στην περίπτωση που τα εν λόγω χαρακτηριστικά περιελήφθησαν στον σχεδιασμό ως συνήθη χαρακτηριστικά, εγγενή στο συγκεκριμένο σχέδιο ή έργο, ανεξάρτητα από τις όποιες επιπτώσεις στον συγκεκριμένο τόπο.

Κρίσιμες σκέψεις της απόφασης

1. Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως αφορά την ερμηνεία, μεταξύ άλλων, του άρθρου 4, παράγραφοι 2 έως 5, και του παραρτήματος III της οδηγίας 2011/92/ΕΕ (...), για την εκτίμηση των επιπτώσεων ορισμένων σχεδίων δημοσίων και ιδιωτικών έργων στο περιβάλλον (...), καθώς και του άρθρου 6, παράγραφος 3, της οδηγίας 92/43/ΕΟΚ (...), για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας (...).
2. Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ της *Eco Advocacy CLG* και του *An Bord*

Pleanála (συμβουλίου χωροταξικού σχεδιασμού, Ιρλανδία) με αντικείμενο το κύρος οικοδομικής άδειας που χορήγησε το δεύτερο.

(...)

Η διαφορά της κύριας δίκης και τα προδικαστικά ερωτήματα

7. Η διαφορά της κύριας δίκης αφορά έργο κατασκευής 320 κατοικιών (...) πλησίον της ειδικής ζώνης διατήρησης του ποταμού *Boyne* και του ποταμού *Blackwater* (...), η οποία έχει οριστεί δυνάμει της οδηγίας 92/43, και της ζώνης ειδικής προστασίας του ποταμού *Boyne* και του ποταμού *Blackwater* (...), η οποία έχει οριστεί δυνάμει της οδηγίας 2009/147/ΕΚ (...) περί της διατήρησης των αγρίων πτηνών (...).
8. (...) στις 8 Ιουλίου 2020 υποβλήθηκε αίτηση για τη χορήγηση οικοδομικής άδειας για το ως άνω έργο.
9. Το έργο είχε σχεδιαστεί κατά τέτοιο τρόπο ώστε, μεταξύ άλλων, κατά το στάδιο λειτουργίας του τα απορρέοντα επιφανειακά ύδατα να συλλέγονται υπογείως σε δεξαμενές. Οι δεξαμενές αυτές θα ήταν εξοπλισμένες με κατάλληλες συσκευές ελέγχου της ροής, οι οποίες θα τοποθετούνταν στην απορροή κάθε δεξαμενής. Προβλεπόταν η εγκατάσταση διαχωριστή κλάσης 1 με σύστημα παράκαμψης στον αγωγό εισροής κάθε δεξαμενής για την επεξεργασία των επιφανειακών υδάτων και την απομάκρυνση πιθανών ρύπων, πριν την εισροή των υδάτων στη δεξαμενή και την αποβολή τους. Τα ύδατα θα κατευθύνονταν σε ρέμα, το οποίο είναι παραπόταμος του *Boyne* και βρίσκεται 100 μέτρα νοτίως της τοποθεσίας του επίμαχου κατασκευαστικού έργου.
10. Επί της αίτησης για τη χορήγηση οικοδομικής άδειας υπέβαλαν παρατηρήσεις, μεταξύ άλλων, το *An Taisce - The National Trust for Ireland*, μη κυβερνητική οργάνωση, και το *Meath County Council* (συμβούλιο της κομητείας *Meath*, Ιρλανδία), τα οποία διατύπωσαν ορισμένες αμφιβολίες σχετικά με τον πιθανό αντίκτυπο του έργου επί των ζωνών για τις οποίες έγινε λόγος στη σκέψη 7 της παρούσας απόφασης, ιδίως δε επί της ποιότητας των υδάτων του ποταμού *Boyne*, και επί των συγκεκριμένων προστατευόμενων ειδών.
11. Με απόφαση της 27ης Οκτωβρίου 2020, το συμβούλιο χωροταξικού σχεδιασμού ενέκρινε το έργο και χορήγησε τη ζητηθείσα οικοδομική άδεια, εκτιμώντας ταυτόχρονα, βάσει της από 6 Οκτωβρίου 2020 έκθεσης της επιθεωρητήριάς του, ότι δεν ήταν αναγκαίο να διενεργηθεί εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων δυνάμει της οδηγίας 2011/92 ούτε δέουσα εκτίμηση δυνάμει της οδηγίας 92/43.

(...)

Επί των προδικαστικών ερωτημάτων

(...)

Επί του πέμπτου προδικαστικού ερωτήματος

31. Με το πέμπτο προδικαστικό ερώτημα, το οποίο πρέπει να εξεταστεί πριν από το τέταρτο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί κατ' ουσίαν να διευκρινιστεί αν το άρθρο 6, παράγραφος 3, της οδηγίας 92/43 έχει την έννοια ότι, στις περιπτώσεις που η αρμόδια αρχή κράτους μέλους αποφασίζει ότι δεν απαιτείται δέουσα εκτίμηση, οφείλει να παραθέσει ρητή και λεπτομερή αιτιολογία, η οποία δύναται να άρει κάθε εύλογη επιστημονική αμφιβολία σχετικά με τις συνέπειες του προβλεπόμενου έργου ή σχεδίου στον επίμαχο τόπο και η οποία αίρει ρητά και εξατομικευμένα κάθε αμφιβολία που διατυπώθηκε συναφώς στο πλαίσιο της διαδικασίας συμμετοχής του κοινού.
32. Ούτε το άρθρο 6, παράγραφος 3, ούτε κάποια άλλη διάταξη της οδηγίας 92/43 προβλέπουν απαιτήσεις σχετικά με την αιτιολόγηση των αποφάσεων που λαμβάνονται κατ' εφαρμογήν του άρθρου 6, παράγραφος 3.
33. Ωστόσο, υπενθυμίζεται, πρώτον, ότι το δικαίωμα χρηστής διοίκησης, κατά το μέτρο που αντανακλά γενική αρχή του δικαίου της Ένωσης, εμπεριέχει απαιτήσεις τις οποίες τα κράτη μέλη οφείλουν να τηρούν όταν εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης. Μεταξύ των απαιτήσεων αυτών, όλως ιδιαίτερη σημασία έχει η υποχρέωση αιτιολόγησης των αποφάσεων των εθνικών αρχών, εφόσον παρέχει τη δυνατότητα στους αποδέκτες των αποφάσεων να υπερασπιστούν τα δικαιώματά τους υπό τις καλύτερες δυνατές συνθήκες και να κρίνουν, έχοντας πλήρη γνώση των δεδομένων, κατά πόσον είναι σκόπιμη η άσκηση προσφυγής κατά αυτών. Η υποχρέωση αυτή είναι επίσης αναγκαία ώστε να μπορούν τα δικαστήρια να ασκούν τον έλεγχο νομιμότητας των εν λόγω αποφάσεων (...).
34. Δεύτερον, το άρθρο 6, παράγραφος 3, της οδηγίας 92/43 προβλέπει διαδικασία εκτίμησης που αποσκοπεί στο να εξασφαλίζεται, χάρη στη διεξαγωγή προηγούμενου ελέγχου, ότι ένα σχέδιο ή ένα έργο μη άμεσα συνδεδεμένο με τη διαχείριση του οικείου τόπου ή μη αναγκαίο γι' αυτήν, δυνάμενο όμως να επηρεάσει σημαντικά τον εν λόγω τόπο, θα εγκρίνεται μόνον εφόσον δεν παραβιάζει την ακεραιότητα του τόπου αυτού (...).
35. Το άρθρο 6, παράγραφος 3, διακρίνει δύο στάδια στη διαδικασία εκτίμησης την οποία προβλέπει.
36. Κατά το πρώτο στάδιο, το οποίο ρυθμίζεται από την πρώτη περίοδο της διάταξης αυτής, επιβάλλεται στα κράτη μέλη η υποχρέωση να προβαίνουν σε δέουσα εκτίμηση των επιπτώσεων σχεδίου ή έργου σε προστατευόμενο τόπο, εφόσον είναι πιθανό το σχέδιο ή το έργο να επηρεάσει σημαντικά τον τόπο αυτόν. Κατά το δεύτερο στάδιο, το οποίο ρυθμίζεται από τη δεύτερη περίοδο και ακολουθεί αμέσως μετά την εν λόγω δέουσα εκτίμηση, χορηγείται άδεια για το σχέδιο ή το έργο μόνον υπό την προϋπόθεση ότι αυτό δεν παραβιάζει την ακεραιότητα του οικείου τόπου, υπό την επιφύλαξη του άρθρου 6, παράγραφος 4, της οδηγίας 92/43 (...).
37. Ως προς το ζήτημα αυτό, κατά πρώτον, όπως προκύπτει από τη νομολογία του Δικαστηρίου, η προβλεπόμενη στο άρθρο 6, παράγραφος 3, της οδηγίας 92/43 απαίτηση δέουσας εκτίμησης των επιπτώσεων ενός σχεδίου ή έργου εξαρτάται από την προϋπόθεση να υφίσταται πιθανότητα ή κίνδυνος να επηρεαστεί από αυτό σημαντικά ο οικείος τόπος. Ειδικότερα, λαμβανομένη υπόψη της αρχής της προφύλαξης, θεωρείται ότι υφίσταται τέτοιος κίνδυνος εφόσον δεν μπορεί να αποκλειστεί, βάσει των βέλτιστων επιστημονικών γνώσεων επί του θέματος, ότι το σχέδιο ή το έργο θα μπορούσε να επηρεάσει τους στόχους διατήρησης του εν λόγω τόπου. Η εκτίμηση του κινδύνου αυτού πρέπει να γίνεται, μεταξύ άλλων, υπό το πρίσμα των ειδικών περιβαλλοντικών χαρακτηριστικών και συνθηκών του τόπου τον οποίο αφορά το σχέδιο ή το έργο (...).
38. Κατά δεύτερον, κατά πάγια νομολογία, η δέουσα εκτίμηση των επιπτώσεων ενός σχεδίου ή ενός έργου προϋποθέτει ότι, πριν από την έγκρισή του και αφού ληφθούν υπόψη οι βέλτιστες επιστημονικές γνώσεις επί του θέματος, πρέπει να εντοπισθούν όλες εκείνες οι πτυχές του σχεδίου ή του έργου που θα μπορούσαν, αφ' εαυτών ή από κοινού με άλλα σχέδια ή έργα, να επηρεάσουν τους σκοπούς διατήρησης του προστατευόμενου τόπου. Οι αρμόδιες εθνικές αρχές επιτρέπουν μια δραστηριότητα μόνον εφόσον είναι πεπεισμένες ότι η δραστηριότητα αυτή δεν θα έχει επιβλαβείς συνέπειες για την ακεραιότητα του συγκεκριμένου τόπου. Τούτο συμβαίνει όταν δεν υφίσταται, από επιστημονικής απόψεως, καμία εύλογη αμφιβολία ως προς την απουσία τέτοιων συνεπειών (...).
39. Κατά τη νομολογία, η ανωτέρω εκτίμηση δεν επιτρέπεται να παρουσιάζει κενά και πρέπει να περιέχει πλήρη, ακριβή και οριστικά συμπεράσματα και διαπιστώσεις, ώστε να αίρεται κάθε εύλογη αμφιβολία, από επιστημονικής απόψεως, ως προς τις συνέπειες των σχεδιαζόμενων εργασιών στην οικεία προστατευόμενη ζώνη (...).
40. Η ανωτέρω απαίτηση συνεπάγεται ότι η αρμόδια αρχή πρέπει να είναι σε θέση, κατόπιν της δέουσας εκτίμησης, να εκθέσει επαρκώς τους λόγους βάσει των οποίων, πριν από τη χορήγηση της επίμαχης άδειας, σχημάτισε την πεποίθηση, παρά τις αντίθετες γνώμες που ενδεχομένως εκφράστηκαν, ότι αποκλείεται κάθε εύλογη αμφιβολία, από επιστημονικής απόψεως, όσον αφορά τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις των σχεδιαζόμενων εργασιών στον οικείο τόπο (...).
41. Οι ως άνω απαιτήσεις αιτιολόγησης πρέπει επίσης να πληρούνται όταν, όπως εν προκειμένω, η αρμόδια αρχή χορηγεί, χωρίς να απαιτήσει τη διενέργεια δέουσας εκτίμησης κατά την έννοια του άρθρου 6, παράγραφος

- 3, της οδηγίας 92/43, άδεια για έργο το οποίο ενδέχεται να επηρεάσει προστατευόμενο τόπο.
42. Κατά συνέπεια, η αρμόδια αρχή, μολονότι, στην περίπτωση που αποφασίζει να χορηγήσει άδεια για τέτοιο έργο χωρίς να απαιτήσει τη διενέργεια δέουσας εκτίμησης κατά την έννοια της εν λόγω διάταξης, δεν υπέχει από το δίκαιο της Ένωσης υποχρέωση να δώσει απάντηση, στην αιτιολογία της απόφασής της, ως προς όλα τα επιμέρους νομικά και πραγματικά ζητήματα που έθεσαν οι ενδιαφερόμενοι κατά τη διοικητική διαδικασία, έχει εντούτοις την υποχρέωση να εκθέσει επαρκώς τους λόγους βάσει των οποίων, πριν από τη χορήγηση της επίμαχης άδειας, σχημάτισε την πεποίθηση, παρά τις αντίθετες γνώμες και τις εύλογες αμφιβολίες που ενδεχομένως εκφράστηκαν στο πλαίσιο τους, ότι αποκλείεται κάθε εύλογη αμφιβολία, από επιστημονικής απόψεως, όσον αφορά το ενδεχόμενο το συγκεκριμένο έργο να επηρεάσει σημαντικά τον επίμαχο τόπο.
43. Κατόπιν των ανωτέρω σκέψεων, στο πέμπτο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 6, παράγραφος 3, της οδηγίας 92/43 έχει την έννοια ότι η αρμόδια αρχή κράτους μέλους, μολονότι, στην περίπτωση που αποφασίζει να χορηγήσει, χωρίς να απαιτήσει τη διενέργεια δέουσας εκτίμησης κατά την έννοια της εν λόγω διάταξης, άδεια για σχέδιο ή έργο το οποίο ενδέχεται να επηρεάσει τόπο προστατευόμενο δυνάμει της οδηγίας αυτής, δεν υποχρεούται να δώσει απάντηση, με την αιτιολογία της απόφασής της, ως προς όλα τα επιμέρους νομικά και πραγματικά ζητήματα που τέθηκαν κατά τη διοικητική διαδικασία, έχει εντούτοις την υποχρέωση να εκθέσει επαρκώς τους λόγους βάσει των οποίων, πριν από τη χορήγηση της επίμαχης άδειας, σχημάτισε την πεποίθηση, παρά τις αντίθετες γνώμες και τις εύλογες αμφιβολίες που ενδεχομένως εκφράστηκαν στο πλαίσιο τους, ότι αποκλείεται κάθε εύλογη αμφιβολία, από επιστημονικής απόψεως, όσον αφορά το ενδεχόμενο το συγκεκριμένο έργο να επηρεάσει σημαντικά τον επίμαχο τόπο.
- Επί του τετάρτου προδικαστικού ερωτήματος**
44. Με το τέταρτο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί κατ' ουσίαν να διευκρινιστεί αν το άρθρο 6, παράγραφος 3, της οδηγίας 92/43 έχει την έννοια ότι, προκειμένου να διαπιστωθεί η αναγκαιότητα δέουσας εκτίμησης των επιπτώσεων ενός σχεδίου ή ενός έργου σε τόπο προστατευόμενο δυνάμει της οδηγίας αυτής, μπορούν να ληφθούν υπόψη τα χαρακτηριστικά του σχεδίου ή του έργου τα οποία συνεπάγονται την απομάκρυνση των ρύπων και δύναται, συνεπώς, να έχουν ως αποτέλεσμα την άμβλυνση των αρνητικών συνεπειών του σχεδίου ή του έργου στον συγκεκριμένο τόπο, στην περίπτωση που τα εν λόγω χαρακτηριστικά περιελήφθησαν στον σχεδιασμό ως συνήθη χαρακτηριστικά, ανεξάρτητα από τις όποιες επιπτώσεις στον τόπο αυτόν.
45. Από την αίτηση προδικαστικής αποφάσεως προκύπτει ότι το αιτούν δικαστήριο διερωτάται ως προς το προαναφερθέν ζήτημα, μεταξύ άλλων, υπό το πρίσμα της απόφασης της 12ης Απριλίου 2018, *People Over Wind και Sweetman* (C-323/17, EU:C:2018:244). Ειδικότερα, διερωτάται αν, υπό το πρίσμα της εν λόγω απόφασης, το συμβούλιο χωροταξικού σχεδιασμού μπορούσε να λάβει υπόψη τα μέτρα που περιγράφονται στη σκέψη 9 της παρούσας απόφασης προκειμένου να αποφασίσει να μην απαιτήσει τη δέουσα εκτίμηση των επιπτώσεων του επίμαχου στην κύρια δίκη έργου στις ζώνες που μνημονεύονται στη σκέψη 7 της παρούσας απόφασης.
46. Ως προς το ζήτημα αυτό, επισημαίνεται ότι στη σκέψη 40 της απόφασης της 12ης Απριλίου 2018, *People Over Wind και Sweetman* (C-323/17, EU:C:2018:244), το Δικαστήριο έκρινε ότι το άρθρο 6, παράγραφος 3, της οδηγίας 92/43 έχει την έννοια ότι, προκειμένου να διαπιστωθεί η αναγκαιότητα μεταγενέστερης δέουσας εκτιμήσεως των επιπτώσεων ενός σχεδίου ή ενός έργου σε συγκεκριμένο τόπο, δεν πρέπει κατά το στάδιο προελέγχου να λαμβάνονται υπόψη τα μέτρα που αποσκοπούν στην αποτροπή ή στη μείωση των επιβλαβών συνεπειών του σχεδίου ή του έργου αυτού στον εν λόγω τόπο.
47. Στην ίδια απόφαση, το Δικαστήριο έκρινε, μεταξύ άλλων, ότι το γεγονός ότι, όταν εξετάζεται η αναγκαιότητα δέουσας εκτιμήσεως, λαμβάνονται υπόψη μέτρα που αποσκοπούν στην αποτροπή ή στη μείωση των επιβλαβών συνεπειών ενός σχεδίου ή ενός έργου στον συγκεκριμένο τόπο προϋποθέτει ότι είναι πιθανό ο τόπος αυτός να επηρεαστεί σημαντικά και ότι, συνεπώς, πρέπει να πραγματοποιηθεί η εν λόγω εκτίμηση, καθώς και ότι το συμπέρασμα αυτό επιρρωννύεται από το γεγονός ότι η πλήρης και επακριβής ανάλυση των μέτρων που δύναται να αποτρέψουν ή να μειώσουν ενδεχόμενες σημαντικές επιπτώσεις στον συγκεκριμένο τόπο δεν πρέπει να διενεργείται κατά το στάδιο προελέγχου αλλά κατά το στάδιο της δέουσας εκτιμήσεως. Εξάλλου, κατά το Δικαστήριο, η συνεκτίμηση των μέτρων αυτών ήδη από το στάδιο του προελέγχου θα μπορούσε να θίξει την πρακτική αποτελεσματικότητα της οδηγίας 92/43, γενικώς, και το στάδιο εκτιμήσεως, ειδικώς, καθόσον θα καθιστούσε το στάδιο αυτό άνευ αντικειμένου, θα υφίστατο δε κίνδυνος καταστρατηγήσεως του εν λόγω σταδίου εκτιμήσεως, το οποίο όμως αποτελεί ουσιαστική εγγύηση προβλεπόμενη από την οδηγία αυτή (πρβλ. απόφαση της 12ης Απριλίου 2018, *People Over Wind και Sweetman*, C-323/17, EU:C:2018:244, σκέψεις 35 έως 37).
48. Εντούτοις, οι ανωτέρω εκτιμήσεις δεν μπορούν να συνεπάγονται τον αποκλεισμό της συνεκτίμησης, κατά το στάδιο του προελέγχου, όλων των εγγενών συστατικών στοιχείων του έργου που έχουν ως αποτέλεσμα

την άμβλυση των επιπτώσεών του στον συγκεκριμένο τόπο.

49. Επομένως, τα στοιχεία αυτά, όταν εντάσσονται στον σχεδιασμό ενός έργου όχι με σκοπό την άμβλυση των επιπτώσεών του στον οικείο τόπο, αλλά ως συνήθη χαρακτηριστικά που απαιτούνται για όλα τα ομοειδή έργα, δεν μπορούν να θεωρηθούν ως ένδειξη της πιθανότητας σημαντικών επιπτώσεων στον τόπο αυτό, σε αντίθεση με τα μέτρα για τα οποία γίνεται λόγος στις σκέψεις 46 και 47 της παρούσας απόφασης.
50. Υπό την επιφύλαξη του ελέγχου στον οποίο οφείλει να προβεί το αιτούν δικαστήριο, φαίνεται ότι η ένταξη των μέτρων για τα οποία έγινε λόγος στη σκέψη 9 της παρούσας απόφασης στον σχεδιασμό έργων, όπως το επίμαχο στην κύρια δίκη, επιβάλλεται γενικώς από πράξεις χωροταξικού σχεδιασμού και ότι εν προκειμένω επιβαλλόταν από το αναπτυξιακό σχέδιο της κομητείας του Meath για τα έτη 2013-2019, το οποίο άλλωστε αποτέλεσε αντικείμενο εκτίμησης περιβαλλοντικών επιπτώσεων δυνάμει της οδηγίας 2001/42/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 27ης Ιουνίου 2001, σχετικά με την εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων ορισμένων σχεδίων και προγραμμάτων (ΕΕ 2001, L 197, σ. 30).
51. Επομένως, το άρθρο 6, παράγραφος 3, της οδηγίας 92/43, ερμηνευόμενο υπό το πρίσμα της αρχής της προφύλαξης, δεν αντιτίθεται στη συνεκτίμηση τέτοιων μέτρων κατά το στάδιο προελέγχου των εν λόγω έργων.
52. Κατόπιν των ανωτέρω σκέψεων, στο τέταρτο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 6, παράγραφος 3, της οδηγίας 92/43 έχει την έννοια ότι, προκειμένου να διαπιστωθεί η αναγκαιότητα δέουσας εκτίμησης των επιπτώσεων σχεδίου ή έργου σε έναν τόπο, μπορούν να ληφθούν υπόψη τα χαρακτηριστικά του σχεδίου ή του έργου τα οποία συνεπάγονται την απομάκρυνση των ρύπων και δύνανται, συνεπώς, να έχουν ως αποτέλεσμα την άμβλυση των αρνητικών συνεπειών του σχεδίου ή του έργου στον συγκεκριμένο τόπο, στην περίπτωση που τα εν λόγω χαρακτηριστικά περιελήφθησαν στον σχεδιασμό ως συνήθη χαρακτηριστικά, εγγενή στο συγκεκριμένο σχέδιο ή έργο, ανεξάρτητα από τις όποιες επιπτώσεις στον τόπο αυτόν.
- (...)

Παρατηρήσεις

Το Δικαστήριο έχει στη διάρκεια των χρόνων αναπτύξει πλούσια νομολογία κατά την ερμηνεία της Οδηγίας 92/43 για τους οικοτόπους και ειδικότερα σχετικά με τη διάκριση των μέτρων διατήρησης του άρθρου 6 παρ. 1, των προληπτικών μέτρων της παρ. 2, των μέτρων μετριασμού των επιπτώσεων της παρ.

3, καθώς και των αντισταθμιστικών μέτρων της παρ. 4. Όπως εύστοχα επισημαίνεται¹, κομβικό είναι το ερώτημα αν τα μέτρα που είναι αναγκαία για την επίτευξη των στόχων διατήρησης που καθορίζονται στο άρθρο 6 παρ. 1 και για την πρόληψη της υποβάθμισης των τόπων σύμφωνα με το άρθρο 6 παρ. 2, μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως μέτρα μετριασμού κατά την αξιολόγηση για την έγκριση νέων σχεδίων και έργων², καθώς και το ερώτημα αν τα μέτρα μπορούν να θεωρηθούν μέτρα μετριασμού αντί για αντισταθμιστικά μέτρα³. Εν προκειμένω, το Δικαστήριο φαίνεται να αναγνωρίζει την ύπαρξη μιας διακριτής κατηγορίας μέτρων σε σχέση με το άρθρο 6 παρ. 3, δηλαδή αυτά που «περιελήφθησαν στον σχεδιασμό ως συνήθη χαρακτηριστικά, εγγενή στο συγκεκριμένο σχέδιο ή έργο, ανεξάρτητα από τις όποιες επιπτώσεις στον τόπο αυτόν» (σκ. 52). Η κύρια διάκριση μεταξύ των μέτρων μετριασμού και αυτού του νέου τύπου μέ-

1 L. Braaksma (2023), *Analysis: “Taking account of measures with a mitigating effect during the Habitats Directive’s screening assessment: always a no-go? (Eco Advocacy, C-721/21)”*, EU LAW LIVE, Consumer, Health & Environment, διαθέσιμο στο <https://eulawlive.com/analysis-taking-account-of-measures-with-a-mitigating-effect-during-the-habitats-directives-screening-assessment-always-a-no-go-eco-advocacy-c-721-21-by-lolke-braaksma/#> [Τελευταία Πρόσβαση: 23.08.2023].

2 Βλ. για παράδειγμα ΔΕΕ, αποφ. της 21.07.2016, συνεκδ. υπόθ. C-387/15 και C-388/15, *Orleans and Others*, ECLI:EU:C:2016:583, όπου το Δικαστήριο κατέληξε στο εξής συμπέρασμα: “(...) το άρθρο 6, παράγραφος 3, της οδηγίας για τους οικοτόπους έχει την έννοια ότι μέτρα προβλεπόμενα στο πλαίσιο σχεδίου ή προγραμματιζόμενου έργου μη άμεσα συνδεόμενου με τη διαχείριση τόπου κοινοτικής σημασίας ή μη αναγκαίου για τη διαχείριση του τόπου αυτού, το οποίο προβλέπει, πριν την επέλευση αρνητικών επιπτώσεων επί ενός τύπου φυσικού οικοτόπου ευρισκόμενου στον τόπο κοινοτικής σημασίας, τη μελλοντική ανάπτυξη εκτάσεως του τύπου αυτού που όμως θα ολοκληρωθεί μετά την εκτίμηση του σημαντικού χαρακτήρα της ενδεχόμενης προσβολής της ακεραιότητας του εν λόγω τόπου, δεν μπορούν να ληφθούν υπόψη κατά την εν λόγω εκτίμηση. Τέτοιου είδους μέτρα μπορούν, ενδεχομένως, να χαρακτηριστούν ως «αντισταθμιστικά μέτρα», κατά την έννοια της παραγράφου 4 του εν λόγω άρθρου, μόνον εφόσον πληρούνται οι προϋποθέσεις που ορίζονται στην ως άνω παράγραφο” (σκ. 64).

3 Βλ. για παράδειγμα ΔΕΕ, αποφ. της 15.05.2014, υπόθ. C-521/12, *Briels and Others*, ECLI:EU:C:2014:330, όπου το Δικαστήριο καταλήγει στο εξής συμπέρασμα: “(...) το άρθρο 6, παράγραφος 3, της οδηγίας για τους οικοτόπους έχει την έννοια ότι σχέδιο ή έργο μη άμεσα συνδεόμενο με ή μη αναγκαίο για τη διαχείριση ΤΚΣ, το οποίο έχει επιπτώσεις σε τύπο φυσικού οικοτόπου ευρισκόμενου εντός του τόπου αυτού και προβλέπει μέτρα για τη δημιουργία, στην ίδια περιοχή, ίσης ή μεγαλύτερης εκτάσεως του εν λόγω τύπου οικοτόπου, παραβλάπτει την ακεραιότητα του συγκεκριμένου τόπου. Τέτοιου είδους μέτρα μπορούν να χαρακτηρίζονται ως «αντισταθμιστικά μέτρα», κατά την έννοια της παραγράφου 4 του εν λόγω άρθρου, μόνον εφόσον πληρούν τις προϋποθέσεις που ορίζονται στην ως άνω παράγραφο” (σκ. 39).

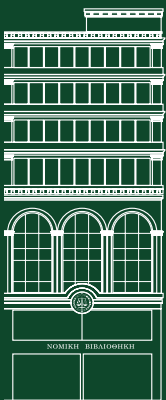
τρον φαίνεται να είναι ότι το πρώτο μέτρο προορίζεται ειδικά για την προστασία του συγκεκριμένου τόπου στον οποίο σκοπείται να αναπτυχθεί η δραστηριότητα ή το έργο, ενώ το δεύτερο είναι ένα γενικό μέτρο που υφίσταται ανεξάρτητα από τον σκοπό της προστασίας του τόπου, αποτελώντας «κατασκευαστικό» χαρακτηριστικό του ίδιου του σχεδίου ή του έργου. Όπως παρατηρείται, αυτά τα γενικά μέτρα θα μπορούσαν, μεταξύ άλλων, να περιλαμβάνουν εκείνα που απορρέουν από τις βέλτιστες διαθέσιμες τεχνικές (ΒΔΤ)⁴.

Το Δικαστήριο καταλήγει ότι, προκειμένου να διαπιστωθεί η ίδια η ανάγκη διενέργειας δέουσας εκτίμησης των επιπτώσεων ενός σχεδίου ή έργου σε έναν συγκεκριμένο τόπο, πρέπει να λαμβάνονται υπόψη μέτρα που ανήκουν σε αυτήν την υποκατηγορία. Έτσι, στην περίπτωση που *ad hoc* κριθεί ότι το έργο δεν είναι πιθανό να έχει επιβλαβείς επιπτώσεις σε έναν συγκεκριμένο τόπο, λαμβάνοντας υπόψη τα «εγγενή» χαρακτηριστικά του -όπως εν προκειμένω ήταν το σύστημα απομάκρυνσης ρύπων των υδάτων-, δεν απαιτείται τελικά η διενέργεια δέου-

σας εκτίμησης. Στην πράξη, ωστόσο, όπως επισημαίνει στις προτάσεις της η Γενική Εισαγγελέας Kokott, υφίσταται δυσκολία διαπίστωσης του κατά πόσο το μέτρο λαμβάνεται με σκοπό την αποφυγή σημαντικών συνεπειών στη συγκεκριμένη ζώνη διατήρησης ή ανεξάρτητα από αυτήν· σχετικά, αναφέρει ότι *“έρευμα δεν δύναται να αποτελέσουν αποκλειστικά και μόνο υποκειμενικά στοιχεία που δηλώνονται από τον φορέα υλοποίησης του έργου, καθώς αυτά μπορεί να αποσκοπούν στη μη διενέργεια της δέουσας εκτίμησης επιπτώσεων. Αντιθέτως, η διαπίστωση ότι ο σκοπός έχει τεθεί ανεξαρτήτως ύπαρξης ζωνών διατήρησης, πρέπει να στηρίζεται σε αντικειμενικά στοιχεία και ειδικότερα σε γενικές ρυθμίσεις ή σε ευρέως διαδεδομένες πρακτικές”* (σκ. 99). Ωστόσο, είναι αμφίβολο κατά πόσο θα είναι στην πράξη εφικτός αυτός ο διαχωρισμός, συνεπώς ενδέχεται τα εθνικά δικαστήρια και οι εθνικές αρχές τελικώς να καταφεύγουν στην διενέργεια δέουσας εκτίμησης⁵, η οποία εξάλλου είναι η ασφαλέστερη και πιο προστατευτική για το περιβάλλον οδός και συμβαδίζει με την αρχή της προφύλαξης.

4 L. Braaksma (2023), ό.π.

5 L. Braaksma (2023), ό.π.

ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Εκδοση | Εκπαίδευση | Καινοτομία

ΑΘΗΝΑ - ΚΕΝΤΡΙΚΑ:

Μαυρομιάλη 23, 106 80 | T 210 3678800 (30 γραμμές) | F 210 3678922 | E info@nb.org

ΑΘΗΝΑ:

Μαυρομιάλη 2, 106 80 | T 210 3607521 | F 210 3603975 | E m2bookstr@nb.org

ΠΑΤΡΑ:

Κανάρη 15, 262 22 | T 2610 361600 | F 2610 361515 | E nbpatra@nb.org

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ:

Φράγκων 1, 546 26 | T 2310 545618, 2310 532134 | F 2310 551530 | E nbthess@nb.org

www.nb.org